

AKADEMİ MECMÛASI

Ömer Fâruk Akün

Sâmiha Ayverdi

Nihad Sâmi Banarlı

Tahsin Banguoğlu

Fâruk Nâfiz Çamlıbel

Nermin Pekin

Mustafa Tahralı

Fevziye Abdullah Tansel

Muhsin Ziyâ

Kitaplar :

Münir Atalar

Yıl : 6

Nisan 1977

Sayı : 2

AKADEMİ MECMUASI

Yıl : 6

Nisan 1977

Sayı : 2

Mecmûamızdaki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

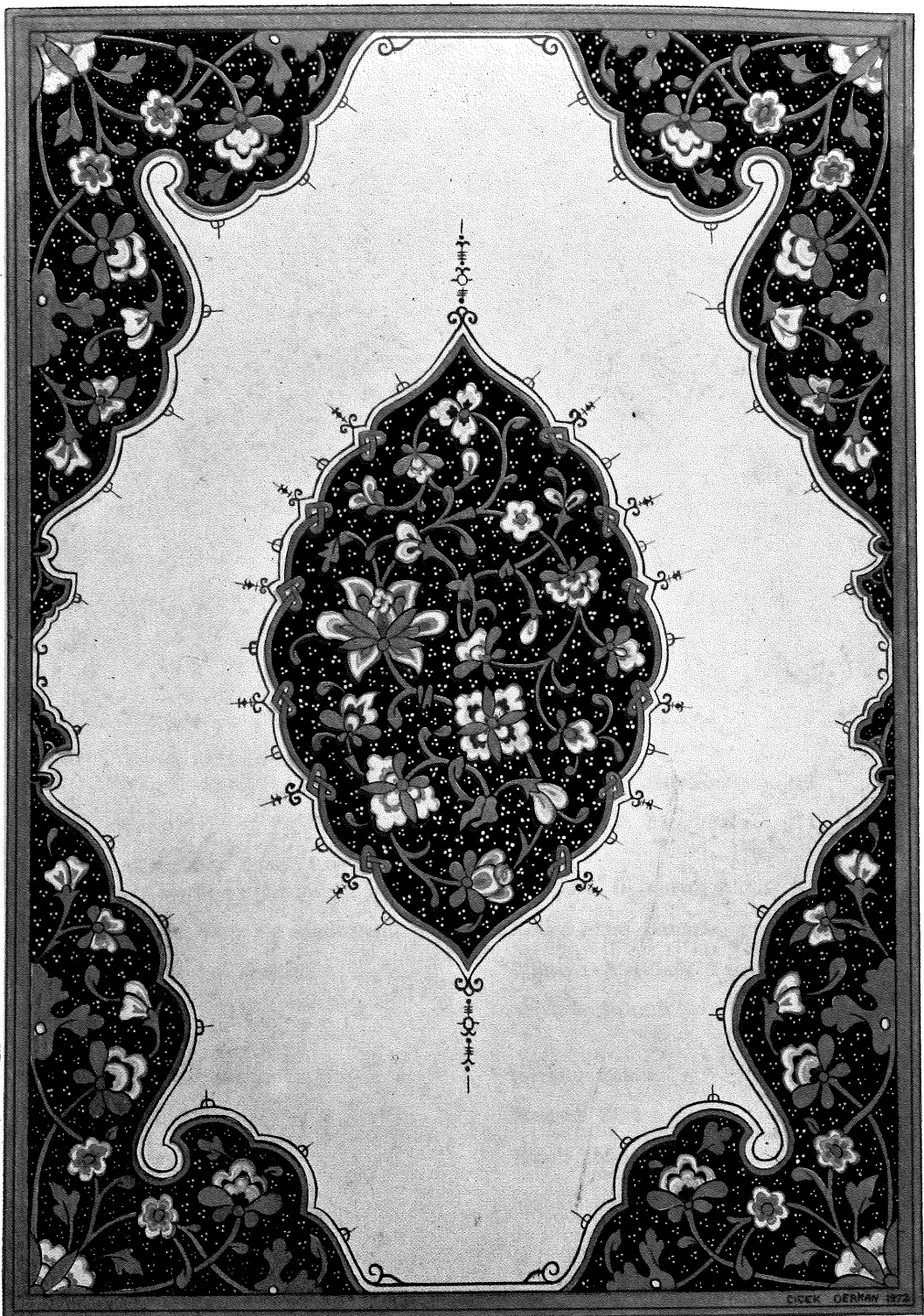
Kubbealtı Akademi Mecmûası, üç ayda bir çıkar, akademik mecmûadır.

Sahibi : Kubbealtı Cemiyeti adına İdâre Heyeti Başkanı : İlhan Ayverdi, Yazı İşleri Müdürü : Ayşe Özden

Fiatı 12.50 T.L., yıllık abone bedeli 50 T.L. dir. Dış ülkeler için abone bedeline posta ücreti ilâve edilir: Her sayının ücreti, Avrupa için 350 krş. Amerika için 10 lira 25 krş. tur. (Abonelerin, değışen adreslerini bildirmeleri ricâ olunur.) İlân ve reklâm, milli kültürümüze hizmet eden müesseselerden alınır; tam sahife 1500, yarım sahife 800 liradır.

Adres : Çarşıkapı, Yeniçeriler Caddesi, Nu. 81 İstanbul: P.K. 107 —
Bayazıt. Tel, 22 95 17

Basıldığı yer: BAHA MATBAASI

İÇİNDEKİLER

	Sahîfe
Mustafa	Sâmiha Ayverdi 5
Fâruk Nâfiz'den	
Yahyâ Kemâl'e Mektuplar	Fâruk Nâfiz Çamlıbel 11
Şarkı	Prof. Dr. T. Banguoğlu 14
«Tanzîmat Edebiyatı» Sözü	
Ne Dereceye Kadar Doğrudur?	Prof. Dr. Ö. Fâruk Akün 15
Yahyâ Kemâl'le Konuşmalar	Nihad Sâmi Banarlı 38
Notlar ve Tenkidler	Fevziye Abdullah Tansel 40
Gazel	Mustafa Tahralı 52
Doktor Kunoş'un	
Konferanslarından Notlar	Nermin Pekin 53
İnciler İncisi	Muhsin Ziyâ 58
Kitaplar	Münir Atalar 71
Kubbealtı Akademik	
Seminerleri Nisan	
1977 Programı	77

MUSTAFA!

Sâmiha AYVERDİ

Almanya'nın iç turizm şirketlerinden birinin otobüsündeyiz. Yol arkadaşım, XX. asır Türkiye'sinin hattâ dünyâsının kaybetmiş olduğu fazilet ve meziyetleri nefsinde toplamış genç bir mühendis. Üniversitedeki işini aksatmamak için, ancak tâtil günlerinde berâber dolaşmamız mümkün oluyor. Hafta sonlarından birini de bir göl kenarında geçirmek üzere alabildiğine cömert renklerden, yeşilliklerden, çiçeklerden kaftan giymiş saltanatlı bir tabiat içinden geçiyoruz.

Mevsim, baharın yaza göz kırparak cilveyle yanına çağır-
dığı bir mayıs ortası... Ama gene de çok uzaklarda, ufka gerilmiş duran Alpler'in tepelerinde hâlâ çizgi çizgi karlar var.

Kırlar, bayırlar, bu kısa sürecek bahar coşkunluğunun tadını çıkarmak ister gibi, delirmişçesine taşkın, kabına sığmazcasına gururlu...

Ama neden olmasın? Ağaçların, çiçeklerin, otların nebâtî şuûrundan alabildiğine üstün bir idrâke sâhib olan insanoğlu bile, beşikle mezar arasındaki kısacık ömrünü fânî güzelliklerin, beşerî hırs ve ibtilâların gösteriş ve çalımından arıtamadıktan sonra, ondan kat kat sınırlı bir idrâki olan tabiattan, te-vâzû mu beklenir?

Arabamız Bavyera köylerinin içinden geçiyor. Evleri ile bağları, bahçeleri, pencerelerinden kapılarına kadar çiçeklendirilmiş cephe görünüşleri ile her biri: Tokum, rahatım, mes'ûdum... diyor.

Hey gidi günler, hey gidi yıllar, asırlar... Bir yandan Ve-

nedik kapılarına, Dalmaçya kıyılarına ve tâ buralara kadar gelen Türk akıncıları, İsâ Bey'ler, Mihaloğlu Ali Bey'ler nerelerdesiniz? Otuz kırk bin mevcutlarıyla at üstünde kartal kanatları açan o cenk erlerini bugün hatırlayanlarımız dahî kalmadı. Onları yalnız biz değil, târih bile unuttu.

Bir vakitler bizim de şehirlerimiz mâmur, köylerimiz ise birer minyatür şehir idi. Tok doyum olmuş bir millet ferahlığı ile iyiyi daha iyi, güzeli daha güzel yapmak yolunda dünyâya örnek olan, parmak ısırtan biz değil miydik? Ama, siyâsî ve askerî hezimetlerin, içtimâî ve iktisâdî buhranların acıklı neticelerinden kaçınılamadığı için, çatlayan devlet küpünden asırların biriktirdiği bütün bir târihî sermaye suyu akıp gitti.

Ne ki; Türk'ün büyük felâketi, toprak kaybı değil, hars ve îman kaybı idi. İşte onun için de bugün ne fethettiği, ne medeniyet götürdüğü ülkeleri, ne akınları ve akıncıları bilebiliyor. Başka milletler kendilerine düzmece târih hazırlarken Türk, aslan yapılı geçmişini diri diri kefenleyip gömmeğe uğraşılıyor.

Almanya 1914-18 ve 1939-45 Cihan Harbleri'nden mağlûp çıkmasına rağmen kazancı, kültürünün, dolayısıyla da millî suûrunun içerden ve dışardan hançerlenmemiş olmasıdır.

Şu da var ki, haçlı dünyâda kilise, bugün Ortaçağ'daki nüfuz ve saltanatından mahrûm olmakla berâber yeryüzünün en zengin müessesesi olmasından yararlanarak, çeşitli imkânlarıyla hâlâ kütleye dış geçirmekte ve hâlâ cemiyette az çok, muvâzene unsûru olmak gayretini devâm ettirmekte. Böylece de harblerin yerle bir ettiği Alman teknolojisi, romantizmini idrâk etmiş ve korumuş; kültürü, dört bir yana dal budak salmış kilise ağı içinde, organize bir cemiyet olarak dünyâya meydan okumanın yoluna girmiş bulunuyor.

Kabarıp kabını taşan iş hacmını karşılamak için de, yabancı güçlere kapılarını açmak zorunda kalmış bir lûtuflukluğun gururu ile mest. Bu yabancı güçler de büyük çoğunlukla Türk'ün bilek ve kol, hattâ kafa kuvveti.

Bir zamanlar kapı halkı binleri aşmış devletlilerin, beyle-

rin, paşaların hattâ kul, köle ve câriye sayılanların dahî sandıkları, sepetleri altın, gümüş ve cevâhirle dolu olan Türk cemiyeti ne çâre ki bugün, şu refâhın zirvesine tırmanan memleketin iş hayâtını güçlendirme yolunda didinip duruyor. Böylece de târihte ilk defâ Türk halkı nafakasını doğrultmak çâresizliği ile bir başka memlekete uşak olarak gelmiş bulunuyor. Ne yazık ki bundan da memnun.

Evet bir zamanlar zirâat, sanâyi, kültür ve medeniyet merkezi olan şehir, kasaba ve köylerin Türk çocuğu, şimdi, bahçelerinin çiçekleri ile gelene geçene tebessümler dağıtan şu yabancı köylerin ve yabancı bir milletin ekmeği ile karnını doyurmaya can atmış bulunmakta.

Evet bir vakitler Orta-Avrupa'dan şimâle doğru çıkmakta olan Türk ordularının korkusuna kapılan bir Almanya vardı. Katolisizmin taassubunu yeni bir mezheple yumuşatmak üzere protestanlığı getiren Martin Luther, bir din adamı olarak vatandaşlarına şöyle sesleniyordu: Ey milletim, bırakınız Türkler Almanya'yı istilâ etsinler. Hâlikın ve adâletin ne olduğunu onlar size göstereceklerdir.

Dağların arasına yaslanmış bir kır kahvesindeyiz. Burası, alabildiğine bakımlı, ferah, geniş ve itînâ ile döşenmiş bir yer. Müşteriye gereken hizmet terbiyesi görmüş genç kızlar gölgeye benzeyen, hayâle benzeyen zarif hareketlerle gidip gelirken, turuncu üniformaları içinde elde süpürge, şehrin sokaklarını temizleyen mâsum ve mahzun bakışlı Türk çöpçülerini düşünüyorum.

Belki iktisâdî, belki idârî sebepler yüzünden yabancı işçilere yol verme söylentileri günün mevzûu olarak konuşulurken, yalnız mâdenlerde çalışan ve Alman milletinin kir ve artıklarını süpürüp temizleyen Türk işçilerinin kovulmak tehlikesi olmadığı da söyleniyor. Öyle ya, akşama kadar sokak sokak dolaşıp şehrin çerini çöpünü ve pisliğini atma işinde, Türkler dururken bu süflî hizmetlerde Alman vatandaşını kullanmak, memleketin millî gurûruyla bağdaşabilir mi?

Gene bir tâtil günü Münih Hayvanat Bahçesi'nin giriş kapısını bulmak için dolaşıyoruz. Hangi şehirde olursa olsun: Merhabâ vatandaş! diyerek selâm verip yanlarına sokulduğum kadın ve erkekler arasında tahmînimde yanıldığım hiç olmadı.

Vücut yapıları, yüz hatları, yürüyüşleri, kılık kıyâfetleri: Ben Türküm! diye kimi nerede gördümse, sokakta olsun, metroda olsun, kahvehânelerde, istasyonlarda, alışveriş yerlerinde, bir selâmla bu insanların yanlarına acabâ ne diye sokulup konuşuyordum?

Sokuluyordum. Zirâ saman çöpünün kehrübâyâ çekilişi gibi, âşinâlık kurduğum bu gurbetzedelerden duymak istediklerim vardı: Memleket hasreti, ana baba çoluk çocuk iştiyâkı, gurbet tedirginliği, bilhassa ve bilhassa ekmek derdi için toprağından kopmuş olmanın utancını duymak, görmek, itirâf edilmesine şâhid olmak gibi ulvî ve millî duyguları bulup tatmin olmak, tesellî bularak rahatlamak istiyordum.

Yâd ellere sığınmış bu garip insanlar, dertlerini döküp üzüntülerini anlatsalar mes'ûd olacaktım. Zaman zaman oldum da.

Ama çok defâ da ârafta kalmış gibi ne kendi yurdunun, ne başka ülkelerin malı olabilen bu diyar düşkünlerinin, sanki idrâklerini iz'anlarını şuûrlarını Azrâil alıp, ortada histen düşünceden hattâ irâdeden mahrum boş bir kalıp, bir cisim kalmış, zaman ve hâdise dalgalarının buyruğınca sürüklenip gider olmuşlardı.

Neslimizin, okumuşunda okumamışında eksik olan bir şey vardı: Millî heyecan ve millî gurur.

Geçmişî hâle aktaran bu asil duygunun kökünde ise, her devirde târih şuûru söz sâhibi idi. İşte bugün o kök kurumuş böylece de beslenemez olan cemiyet, en asil ve en güçlü müdâfaa silâhını kaybetmişti. Hâlbuki eskiden, hiç mürekkep yalamamış mektepte medresede hiç mi hiç dirsek çürütmemiş bir câhil vatandaş bile zelzele gibi sarsan bir târih şuûru vardı. Ve o bunu, yazısını dahî tanımadığı kitaplardan değil, ana sütü gibi, cemiyetin göğsünden emiyordu.

Öyleki şehirler, kasabalar, köyler ve köy kahvehâneleri, kahramanlık hikâyelerinin uruş döğüş gazâ ve şehâdet menka-

belerinin kaynatılıp köpürdüğü ocaklardı. Buralarda, atalardan, dedelerden, babalardan süzülüp gelen yaşanmış vak'alar nakledilir, çok defâ da gerçeklerle sarmaş dolaş olmuş efsâneler ve masallaşmış gerçekler, kütlenin millî ve hamâsî heyecânını diri tutar, ıftihar ve büyüklük duygusuyla kabaran göğüsler, sanki birer yanardağ kesilirdi.

Bir lokma ekmek peşinde yâd ellere saldıığımız Türk evlâdında, artık o mübârek coşkunluğu o üstüne titrenen millî heyecan ve gurûru aramak ne abes... Gönü de, kafası da boş, maddî mânevî herhangi menfi bir müdâhale ve çelme karşısında müdâfaasız mukâvemetsiz ve âciz olan bu zirhsız silâhsız kütle yabancı te'sir ve baskıların altında ne de çabuk yere serilip un ufak olmakta, göreneğini gelenekini, tarlasını davarını, hattâ anasını babasını, çoluğunu çocuğunu unutup gitmekte...

Hele çocuklar, hele analarının kucağında vatanlarından kopup gelen veyâ gözlerini bu yâdelerde dünyâya açmış bulunan o mâsumları kendi topraklarına çekecek ne bir memleket hasreti, ne bir millet şuûru, ne dil, ne din bağlantısı mevcut.

Koparılarak getirildikleri dünyâ ile kendi doğup büyüdükları dünyânın arasını ayıran koskoca bir umman var.

Güçleri yoktur yüzemezler. Köprü de yoktur geçemezler.

Gittiği yere kendi iç âlemini de taşıyanlar için şöyle keyfince dinlenip yorgunluk almak diye bir ferahlama düşünmek boşuna... Haftalardır rastgeldiğim sayısız vatandaşım hâlleşti, konuşup dertleştik. Onlardan bana, benden de onlara azdan çoktan bir şeyler aktarıldı.

İşte gene, hayvanat bahçesinin etrâfında kolkola dolaşan bir karı-kocayı durdurup selâm veriyoruz. Genç adam, aslan yapılı bir Anadolu delikanlısı. Belki bir şehit, belki bir gâzi yiğidin oğlu.

Bahçenin kapısını sorduktan sonra asıl sormak, daha doğrusu söylemek istediklerimize geçerek, kaç senedir burada ça-

lıştığını, işinden ve çevresinden memnûn olup olmadığını, bir zamanlar dayak attığımız millete şimdi ekmek parası için hizmetkâr olduğumuz hikâyelerine geçiyoruz.

Biz konuşurken kadın kolunu erkeğin kolundan çekmiş, sessizce duruyor. Delikanlı da, insanı rahatsız eden bir alâkasızlıkla söylenenleri dinliyor, verdiği kısa kısa cevaplardan, memlekette üç çocuğu olduğunu öğreniyoruz.

Kadın sözün uzamış bulunmasından sıkılmış olacak ki ileri doğru giderek kocasını beklemeye başlıyor.

Nihâyet bu kısa karşılaşmadan öğrendiğimiz gerçek şu oluyor:

«Hanım neden gitti?» dediğimizde genç adam, âdetâ öğünürcesine gülümsüyor ve: «O Türkçe bilmez, Alman'dır!» diyor.

Gene öğreniyoruz ki çocuklarının anası memlekettedir. O ise burada, nikâhsız karısı ile mes'ûd bir hayâtın tadını çıkarmakla meşgûl.

Kadın herhâlde bizim uzayan sohbetimizden sinirlenmiş olacak ki, berâber yaşadığı adamın dilinden, belki de tek bildiği kelimeyle: «Yeter artık!» der gibi, öfkeli, tiz ve sert bir perdeden delikanlıya sesleniyor: «Mustafa!»

1975, Almanya

FÂRUK NÂFİZ'DEN YAHYÂ KEMÂL'E MEKTUPLAR

Mecmûamız neşr hayâtına başladığı gündenberi Yahyâ Kemâl Beyatlı, Mehmed Âkif Ersoy ve Fâruk Nâfiz Çamlıbel gibi edebiyâtımızın en kıymetli şahsiyetlerine âit hiç bir yerde neşredilmemiş şiir, mektup ve sohbetleri okuyucularına sunabilmek imkânını bulmaktan ve bu sayımızdan itibaren Fâruk Nâfiz Çamlıbel'in üstad Yahyâ Kemâl'e yazdığı mektupları takdime başlayarak bu tarz yazılara yeni bir serî eklemiş olmaktan memnûniyet duymaktadır.

29 Ağustos 1926, Ankara

Yegâne Üstâdım, Efendim,

İki günden beri mektubunuzun husûle getirdiği leziz bir şaşkınlık içindeyim. Her hâlde büyük isminiz kadar meşhur dalginliğinizin, ismimi unutturmasa bile, böyle uzun bir mektup yazmak lûtfunu hatırıma getirmeyeceğini tasavvur ediyordum. San'atkâr ellerinizden öperek bu yanlış düşüncelerimden dolayı affınızı dilerim.

Sizin azîmetinizden sonra Ankara gözümde büsbütün boşaldı. Evvelce her azîmetinizin yakın bir avdeti olması ihtimâli beni teselli ederdi, hâlbuki şimdi sizi görmek için hiç olmazsa bir sene beklemek lâzım geliyor. Bu bir seneden bir gün kazanmak, sizi bir gün daha evvel görebilmek için Ankara'dan İstanbul'a nakletmek niyetindeyim: Maârif Vekâ-

leti nam ve hesâbına bir mecmûa çıkarmak arzûsu var, zannedirim ki iyi şerâit de gösterilecek. Fakat şirketi bırakıp bırakmamak kararsızlığı içinde çalışıp duruyorum. Bu noktayı da halledersem rahatım. Bence Ankara'daki sefâleti çekmek için ya mebus, ya bir meclis idâre âzâsı olmak ihtirâsını taşımak lâzımdır. Hâlbuki bende ne böyle bir hayâl, ne de ... buna ihtimâl var! Binâenaleyh en iyisi İstanbul'a tevcih-i seferdir mütâlaasındayım.

Varşova'nın düzlüğünden, denizsizliğinden bahsediyorsunuz. Ya ben Ankara'nın çarpıklığından, susuzluğundan nasıl bahsedeyim? Her taraftaki îmar ve inşâ faâliyetini gördükçe sizin meşhur nükteniz hatırıma geliyor. Bahar nasıl oldu, yaz nasıl geçti, sonbahar, kış nasıl geçecek, bilmiyorum. Hülâsa: Küşâd-ı gonca-i dil kaldı bir bahâra dahi... Eğer bundan sonraki seneler de böyle dar bir evin karanlık odasında, muayyen bir istikbâl gözetmeden, eğlenmeden, hayâtı hayat yapan şeylerden uzak, câzibesiz, mânâsız geçecekse... Billâhi şimdiden gelecek günlerin mâtemini tutuyorum, istikbâl bile bana mâzî gibi görünüyor. Allah sizi bahtiyâr etsin, Kemâl Bey.

Evvelde yarı bir tesellim vardı: Edebiyat. O teselli, o zevki de şirketin rakamları, mukâvelenâmeleri, protestoları arasında zerre zerre kaybetmeğe başladım. Bir zaman mad-di-yâtım bozuktu, mâneviyâtım mükemmel. Şimdi de aksine para var, şiir yok. Ben de bilmiyorum, ikisini acabâ ne zaman omuz omuza göreceğim?

Sefârethâne işlerine âit havâdise teşekkürler ederim. San'atınızı derhâl anlayanlar, filhakika, idâre kâbiliyetinizi ihâta etmekte gecikteler, mamâfih hamdolsun ki yine anlayabildiler. Çünkü ben de onlarda bu anlamak kabiliyetini ağır görüyorum. Kâbil olsaydı sizin yanınızda san'at âleminde olduğu gibi idâre işlerinde de hürmetkâr ve hayrânınız kalmayı çok isterdim. Fakat babam imam olmadığı için müstecâb olacak bir duâ ezberleyemedim ki...

Necâti Bey faâliyetinde. İdâre kudretini maârifte de çok mükemmel bir sûrette gösterdi ve göstermekte berdevâmdır. Osmanzâde Hamdi Bey de İzmir'den dün gedi. Selâmınızı söyledim, pür kahkaha ve pür samîmiyet, iâde-i selâm etti.

Sizi yakında gören Kemâleddin Kâmi'yi ¹ bekliyorum, aziz ve çok muhterem üstâdımdan haber getirsin diye... Hâkimîyet-i Milliye'ye ve Akbaba'ya âit emirlerinizi tabiatıyla derhâl ifâ ettim. Havâle edeceğiniz her işin, bütün vazifelerime takdîmen, tâkip ve intâc edileceğini arz ile emirlerinizi beklerim.

Benim için tekmil bir inşirâh olan mektuplarınıza harâretle intizar ve size sıhhat, saâdet ve muvaffakiyet temennî ederim, Kemâl Bey.

1 Kemâleddin Kamu. Kemâleddin Kâmi, Soyadı Kânûnu'ndan sonra baba adı olan Kâmi'yi Kamu'ya çevirerek soyadı olarak almıştır.

Ş A R K I

Yeter ey bülbül ötme bahçemde
Beni söyletme ıztırâbım var
O gülendâ mı andığım demde
Beni söyletme ıztırâbım var.

Git uzaklarda fâze gül sünbül
Açılan bahçelerde şakra ve gül
Yine bahçemde ötme ey bülbül
Beni söyletme ıztırâbım var.

Ş A R K I

Duydun mu gülüm hakkıma âdâ ne demişler
Mahvetti onû sevdiği bir dâne demişler
Ölmezse cefâdan ölür âdâ siteminden
Mahvetti onû sevdiği bir dâne demişler.

Tahsin Banguoğlu

doğduğu 1896 yılına kadar bir zamânı içine alan yenilik devresi anlatılmak istenir. Günümüzde, XIX. asır Türk edebiyâtı ile ilgili bütün eser ve yazılara herhangi bir münâkaşa ve tahlilden geçmeksizin yerleşmiş bulunan bu «Tanzîmat edebiyâtı» adlandırması acaba gerçekten böyle bir devreye tekâbül etmekte midir? Bir başka söyleyişle, kabûl edilen sınırları içinde bu devre gerçekten bir Tanzîmat edebiyâtı mıdır?

«Tanzîmat» sözünün edebiyatta bir devre için kullanılması fazla bir mâziye sâhip değildir. Zamânımızda «Tanzîmat» diye gösterilen devre mensup muharrir ve edebiyatçılarda böyle bir tâbir mevcût olmamıştır. Onlar kendi devirlerinin edebiyâtından hep «*edebiyât-ı cedide*» ismi ile bahsetmişlerdir.

Şinâsi, Ziyâ Paşa, Nâmık Kemâl başta, o devir muharrirlerinin hiçbirinde «Tanzîmat edebiyâtı» diye bir söz olmadıktan başka, Şinâsi'nin ocağından gelen, Nâmık Kemâl'in en yakın arkadaşı ve editörü Ebüzziyâ Tevfik gibi, o çağın içinden yetişmiş bir kimsenin, ne onlara ve devrin diğer bâzı edebiyatçılarına geniş sahîfeler ayırıp yeni edebiyâtın ilk antolojisini meydana getirdiği «*Numûne-i Edebiyât-ı Osmânîye*»sinde, ne de diğer yazılarında bir «Tanzîmat edebiyâtı» ifâdesine rastlamak mümkün oluyor. Servet-i Fünûn devrinde de bu tâbir daha teşekkül etmiş değildir. Bu devrin edebiyatçıları da kendilerinden öncekiler gibi, sâdece «*edebiyât-ı cedide*» adını tanırırlar; hattâ kurdukları edebiyâta, Şinâsi-Nâmık Kemâl çağınıkinden ayırd etmek için «*Yeni Edebiyât-ı Cedide*» adı bile verilir. II. Meşrûtiyet yıllarında da «Tanzîmat edebiyâtı» diye bir tâbir varlığını hissettirmez. II. Meşrûtiyet ve Balkan Harbi'ni içine alan yıllarda bu devir hakkında «*Şinâsi mektebi*», «*Şinâsi mekteb-i edebi*», «*Şinâsi devr-i edebi*», «*Garb mektebi*», «*yeni mekteb*» gibi adlandırmalar rağbet kazanırlar.

Doğuş târihi bilinmeyen bu tâbirin meydana gelişini, edebiyat târihi mevzûlarına zamânının en fazla açık zekâsı olmak sıfatile Fuad Köprülü'nün eser ve makâleleri içinde araştıracak olursak, onun başta Şinâsi, Abdülhak Hâmid, Recâizâde Ekrem gibi günümüzde hepsi Tanzîmat edebiyâtı çerçevesinde gösterilmeleri mûtâd olmuş o devir edebiyatçıları ile, eski-yeni edebiyat mes'elesine dâir 1911-1916 yılları arasında-

«TANZİMAT EDEBİYÂTI» SÖZÜ NE DERECEYE KADAR DOĞRUDUR?

Prof. Dr. Ömer Fâruk AKÜN

I

Türk edebiyâtı târihi, üzerinde yapılan tedkikler ne kadar ilerlerse ilerlesin, çeşitli konularındaki çalışmalar ne ölçüde artarsa artsın henüz hiç bir sâhasında istenilen seviye ve merhaleye erişmiş değildir. Zamânımıza yakın oluşu bakımından, eski devrelere nisbetle nüfûz edilmesi daha kolay ve mümkün görünen XIX. asır edebiyâtı da, ötekiler kadar el değmemiş, anlaşılmamış taraflarla doludur. Bu devrin, kendisini meydana getiren şahsiyet, eser, cereyan ve hareketlere dâir monografilerin kıtlığı ve yetersizliği, terkibi eserlere imkân verecek araştırmaların eksikliği gibi hemen söyleniverecek cihetlerinden başka, yanlış vaz'edilmiş, yâhud da hiç farkına varılmamış bir takım mes'eleleri vardır.

1839'dan XIX. asrın sonlarına kadar uzanan bir devreyi ifâde etmek üzere kullanılagelen «*Tanzîmat edebiyâtı*» şeklindeki adlandırmayı, bunlardan biri olarak burada ele almak istiyoruz. Görülecektir ki, Yeni Türk Edebiyâtı'nda bir devrin, içindeki şahsiyet, eser ve hareketlerin tedkiki gibi yönlerinden önce daha ismi bile tartışılmağa muhtâç bir mes'ele hâlinde ortada durmaktadır.

«*Tanzîmat edebiyâtı*» sözü ile Türk edebiyâtında, Tanzîmât'ın ilân olunduğu 1839'dan Servet-i Fünûn edebiyâtının

nün yazıları dışında, başka edebiyat ve fikir adamlarımızın İkinci Meşrûtiyet ve Balkan Harbi sıralarındaki yazılarında da bu tâbirin varlığının hiss olunmadığını, onun târihine çevrilmiş bir dikkatin etrafli taramalar içinden getireceği güvenilir neticelere kadar geçici bir müşâhede olarak kaydedelim⁵.

Müstakil edebiyat târihi kitaplarında ise bu ad, ancak Cumhûriyet devrinin başlangıcında yer bulabilmiştir. Türkiye’de edebiyat târihi sâhasında ilk eser bilinen — Abdülhalim Memduh’un — «*Târih-i Edebiyât-ı Osmâniye*»sinden (1888) Cumhûriyet’in ilk yıllarına gelinceye kadar edebiyat târihi nâmına ortaya konulmuş kitaplarımız için böyle bir adlandırma mevcûd olmamıştır.

Meşrûtiyetten sonra ve Cumhûriyet yıllarına gelmeden önceki safhada Fâik Reşad «*Târih-i Edebiyât-ı Osmâniye*», Şehâbeddin Süleyman yine bu ismi taşıyan ve Fuad Köprülü, Şehâbeddin Süleyman’la müsterek «*Yeni Osmanlı Târih-i Edebiyâtı*» adlı kitaplarında kısa zaman mesâfesile birbirleri ardınca Osmanlı sâhası Türk edebiyâtında târihi devreler tâyine çalışırlarken «Tanzîmat edebiyâtı» diye bir devre düşünmezler. Onlardan sonra İbrâhim Necmi’nin Cumhûriyet yılları arefesinde hazırladığı ve Avrupai edebiyatla ilgili ikinci cildi Cumhûriyet’in başında çıkan «*Târih-i Edebiyat Dersleri*»nde Tanzîmat’tan ve onun hayâtımıza getirdiği yeniliklerden söz edildiği hâlde, «Tanzîmat» adı ile bir edebiyat devresi yine bahis konusu olmaz. Nihâyet İsmail Habib’in, uzun süre matbaada bekledikten sonra 1925’de baskısı tamamlanabilmiş «*Türk Teceddüd Edebiyâtı Târihi*» iledir ki, bu devir adı ilk defâ bir edebiyat târihi kitabımızın malı olur.

Bir ıstılah olarak edebiyât’a teşmil olunuşunun mâzisi fazla gerilere gitmeyen «*Tanzîmat*» kelimesinin XIX. asırda gösterdiği mânâ dalgalanmaları ile kullanılış tarzlarının ilk planda gözden geçirilmesi, onun edebiyatta bir devir ismi olması mes’elesinin mâhiyetinin lâykile anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

5 Bu devre içinde «Tanzîmat edebiyâtı» sözünü tesbît edemememize mukabil, Ömer Seyfeddin’in 1914 yılına âit bir makalesinde «Tanzîmat dili» diye bir ifâdenin geçtiğini görmek mümkün oluyor: **Halk Ne Der**, Türk Sözü, nr. 2, 18 Nisan 1330 — 1 Mayıs 1914, s. 9.

ki yazıları bizi böyle bir tâbirle karşılaştırmaz. Çalışmaları o yıllarda gittikçe edebiyat târihine açılmakta olan Köprülü, bazı yazılarında Tanzimat'la gelen yenilik fikrinin edebiyâta tesirinden bahsetmekle berâber¹, kalemi «Tanzimat edebiyâtı» diye bir devir ismini daha tanımaz. 1914 sonlarında Mehmed Emin hakkındaki bir makâlesinde: «*Türk edebiyâtı şimdiye kadar iki büyük medenîyetin tesiri altında kalmıştır: Şinâsi'ye, Tanzimat devrine kadar Şark medenîyet âleminin, ondan sonra tamâmıyle Garb'ın*»² satırları ile âdetâ eşğine geldiği hâlde, başlı başına bir «Tanzimat edebiyâtı» tâbiri onun dilinde yine yer bulmuş değildir. Birinci Cihan Harbi'nden önce Şehâbeddin Süleyman'la birlikte hazırladığı «*Yeni Osmanlı Târih-i Edebiyâtı*» adlı kitabında da, Türk edebiyâtını devrelere ayırmağa çalışırken, böyle bir devir adlandırması henüz kendisini göstermez³. 1917 yılına âit yazılarında ise «*Tanzimat edebiyâtı*» sözünü artık teşekkül etmiş buluruz⁴. O târihten bu yana bu edebî devir adı onun yazılarına gittikçe yerleştiği gibi, zamânın diğer muharrirlerinde de artık kolayca rastlanan bir tâbir hâline gelir.

Bir edebiyat târihi tâbiri olarak zihinlerde bugüne kadar bir mes'ele teşkil etmemiş olan «Tanzimat edebiyâtı» sözünün meydana geliş târihi ve yayılış seyri herhangi bir tedkike mevzû olmadığından, onun ne vakit ortaya çıktığı, ilk defâ kimler tarafından kullanıldığı husûsunda kesin ve sağlam bir bilgiye sâhip bulunmaktan şimdilik uzağız. F. Köprülü'-

1 Abdülhak Hâmid'in *Şiirleri*, Servet-i Fünûn, nr. 1037, 7 Nisan 1327; *Şinâsi'nin Şiirleri*, Servet-i Fünûn, nr. 1052, 21 Temmuz 1327; *Şinâsi'nin Şiirleri*, İkdâm, nr. 6246, 28 Haziran 1330 — 11 Temmuz 1914.

2 Mehmed Emin Bey, *Tûran gazetesi*, 29 Muharrem 1332 — 14 Kânunıevvel 1914.

3 Eserde XIX. asır Türk edebiyâtının yenileşme devrinin şu ifâdelerle tavsif ve tasnifi yapılır: «İkinci büyük hatta gelince Âkif Paşa'dan başlayarak Edhem Pertev Paşa'ları, Reşid Paşa'ları, Şinâsi'leri ihtivâ eden bir devr-i tereddüd ve bîkararî, daha sonra Hâmid, Ekrem, Kemal ile başlayan bir devr-i tekarrür, Nâci ile zuhûr eden bir devr-i fetret, edebiyât-ı cedide ile teayyün eden devr-i rikkat ve teemmül gösterir», *Yeni Osmanlı Târih-i Edebiyâtı*, İstanbul, 1332, s. 41.

4 *Edebiyatta Şahsiyet*, *Yeni Mecmûa*, nr. 2, 19 Temmuz 1917, s. 28.

rın adına alem olup sonunda bir has isim hüviyetini alacak — «*tanzimât-ı hayriye*» şeklinde bir terkip hâline gelmiş buluruz. Onun mülkî sâhada yapılması düşünülen ıslâhâtı ifâde etmek üzere kullanıldığını gösteren, «Meclis-i Ahkâm-ı Adliye» ile «Dâr-ı Şûrâ-yı Bâbîâlî»nin kuruluşlarına dâir 6 Nisan 1838 târihli bir yazı, aynı zamanda «*tanzimât-ı mülkiye*» tâbirini de berâberinde getirir⁸. Tasarlanan ıslâhâtın temeli olan kânun

riye», nr. 64, 22 Rebiülevvel 1249 [=9 Ağustos 1833]; «kazıyye-i hayriye», nr. 75, 26 Şâban 1249 [=8 Ocak 1834]; «mukaddime-i hayriye», nr. 87, 29 Rebiülevvel 1250 [=5 Ağustos 1834]; «madde-i hayriye», nr. 177, 19 Zilhicce 1254 [=1 Mart 1839]; «hususât-ı hayriye» — «niyet-i hayriye», nr. 167, 14 Rebiülâhîr 1254 [=7 Temmuz 1839]; «nizâmât-ı hayriye», nr. 87, 29 Rebiülevvel 1250 [=5 Ağustos 1834], nr. 164, 11 Safer 1254 [=6 Mayıs 1838].

8 «...cüz'î ve külli kâffe-i mesâlih-i saltanat-ı seniyyenin hak u hakikatine ittılâ'-ı hakayık-âşinâ-yı şehinşâhî meşmûl olmak üzere hüsn-i rûyet u temşiyetine kemal-i dikkat u ihtimam-ı şâhâne derkâr ve *tanzimât-ı hayriye* ve umûr-ı câriyede delâlet-i avn u te'yid-i rabbânî ile meâsir-i memdûha-i memâlik-perveri icrâsına muvaffakiyet-i mulûkâne bedihi'ül-âsâr olmak hasebile emr-i vâcibü'l-edâ-yı perverdgârî ve sünnet-i seniyye-i Hazret-i Peygamberiye imtisâlen cemi'-i zamanda devlet-i aliyenin usûl-i mehâsın-şumûlünden olduğu vechile bâzı mesâlih-i mû'tenâ-bihâ beynelvükela müşâvere ve müzâkere ile tanzim ü tesviye olunagelmekte ise de vûkelâ ve memûrîn meşâgil-i kesireleri cihetile dâimâ akd-ı encûmen-i meşveret etmekliğe destres olmadıklarından ba'dezin ifâte-i vakt olunmayarak kâffe-i mehamm-ı saltanat-ı seniyyenin kemâyenbegî hüsn-i tensik u temyîz u tedkikiyle her bir husus şâibe-i agrâz u îtirazdan külliyyen vâreste ve masûn olarak rûyet ve ol vechile ehass-ı matlûb u mültezem-i mulûkâne olan adâlet ü hakkaniyet ü intizâm-ı ahvâl-i milk ü millet kazıyye-i hayriyesi kemâlile karîn-i hüsn-i husûl u sûret olmasiçün Meclis-i Ahkâm-ı Adliye ism-i sâmisile sarây-ı hümâyûn-ı şâhâne-de ve Dâr-ı Şûrâ-yı Bâbîâlî nâm u unvânile Bâbîâlî'de mûtemedân-ı saltanat-ı seniyyeden bâzı zevattan mürekkeb iki meclis-i âlî tertîbiyle gerek mesâlih-i câriye ve gerek *tanzimât-ı mülkiye*ye dâir hayr u nef'î âm u şâmil olan mevâd-ı nâzike âzâ-yı meclis-i mezkûre beyinlerinde biletraf müzâkere ve müşâvere olunması husûsuna irâde-i hayriyet-ifâde-i hazret-i şehinşâhî müteallik buyurularak...» **Takvîm-i Vekayî'**, nr. 163, 11 Muharrem 1254 = 6 Nisan 1838.

Şimdiye kadar «Tanzimât-ı Hayriye» sözünün, Tanzimât'ın ilânından önce **Takvîm-i Vekayî'**de yer alışı hakkında bilinenler (msl. Resat Kaynar, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, Ankara, 1954, s. 118-119

Lûgatlerde önceleri asıl mânâsı “dizmek” sûretinde gösterilirken, daha sonra “*tertip etmek, nizâma koymak, nizam verme, düzene sokmak*” gibi yeni mânâlar kaydeden «*tanzîm*» kelimesinden cemî eki ile teşkil edilen «*tanzîmat*», Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu’nun resmî ıstılâhlar kadrosuna soktuğu ve sırf, bu fermanda esasları çizilen «İslâhât»ı ifâdeye mahsus kelime değildir. Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu’ndan önce de bu kelime devlet idâre ve teşkilâtında yapılan yeni düzenlemeler ve ıslâhât hakkında kullanılan bir tâbir hüviyetini almış bulunuyordu. II. Mahmud devrinin ıslâhât ve düzenlemeleri, o devrin resmî dilinde zaman zaman «*Tanzîmat*» kelimesi ile ifâde olunmakta idi.

Kullanılış sâhaları ve geçirdiği mânâ değişimleri bakımından târihî seyri hakkında herhangi bir ciddi tedkik yapılmamış olan «*tanzîmat*» kelimesinin, daha *Tanzîmât*’ın ilânından altıbuçuk yıl önce, bünyesinde “*İslâhat, nizâma bağlama (régularisation), yeniden teşkil*” mânâlarını taşıyan bir kelime sûretinde kullanıldığını tesbit edebiliyoruz. II. Mahmud’un 18 Şubat 1833’te Mehmed Emin Rauf Paşa’nın sadârete tâyini bildirilen fermânında, girilmiş askerî ıslahât ve yeni düzenlemeleri ifâde eden bir «*tanzîmat-ı askeriye*» terkibi yer alır⁶.

«*Tanzîmat*» kelimesini, daha Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu’nun ilânından en az bir buçuk yıl önce, devrin resmî dilde Yenicerilerin ilgâsı hakkında «*Vak’a-i Hayriye*» sözünden başlayıp çeşitli hususlar için sık sık kullanmaktan çok hoşlandığı «*hayriye*»⁷ sıfatı ile birleşerek — az bir zaman sonra bir çığ-

6 «... dîn ü devlet-i aliyyemin saâdet-i hal u ikbâliçün ihyâsına muvaffak olduğum **tanzîmât-ı askeriye-i berriye ve bahriyeye mütellik hidemât-ı hasene ve tertibât-ı müstahsene hususlarında bilâd u ibâdın refah-ı hal ü âsâyiş-i bâlleri kazıyyesine muvâfık usûl-i mergûbe ve vesâil-i marziyenin lâyıkile gözedilmesi hususları olmağla işte gerek bu maddelerde ve gerek sâir kâffe-i mesâlih-i devlet-i aliyyemin ber-vefk-i dilhah rü’yet u idâresi emrinde bil-ittifak ve kâlet-i mutlaka muktezâsından olan dikkat u ihtimâmı icrâ eyleyesin», **Takvîm-i Vekayî**, nr. 53, 11 Şevvâl 1248.**

7 O zamana âit vesikalarda dâimâ rastlanan bu kelimenin yaygın ve çeşitli kullanılışları hakkında bir fikir vermek için «**Takvîm-i Vekayî**»den şu bir kaç misâli kaydetmek yetecektir: «cemiyet-i hay-

ve nizamnâmeleri hazırlamakla vazifelendirilen «Meclis-i Ahkâm-ı Adliye»nin kuruluşu ve ilk faâliyetleri ile ilgili diğer vesikalar da⁹, bize «Tanzimât-ı Hayriye» sözünün doğuşunu, Tanzimât'ın ilânının bir buçuk sene öncesinden birbiri ardınca haber verirler. Öte yandan, «*tanzimât-ı hayriye*»nin II. Mahmud devri idâri reformlarını da ifâde ettiği, Tanzimat yıllarında çıkmış bir yabancı lûgatte ayrıca kaydolunur¹⁰.

Devletin resmî gazetesi «*Takvîm-i Vekâyi'*»de «Meclis-i Ahkâm-ı Adliye» ve «Dâr-ı Şûrâ-yı Bâbîâlî»nin faâliyete geçişlerini bildiren haberle (6 Nisan 1838) «*Tanzimât-ı Hayriye*» sözü, sâdece arşiv evrâkında kalacak bir tâbir olmaktan çıkıp matbûat sâhasına girer, efkâr-ı umûmiyenin malı olmağa başlar.

Bu haberi tâkib eden, iki sancakta vergi işlerinin âdilâne bir düzene konulması ve bunun için gerekli olan emlâk ve nüfus sayımı ile ilgili havâdislerin, buralarda «*tanzimât-ı hayriye*»nin tatbiki ve örnek mâhiyetinde bir denemesinin düşü-

ve 191), onun biri 1 Aralık 1838 (nr. 174, 14 Ramazan 1254), diğeri 1 Mart 1839 (nr. 177, 19 Zilhicce 1254) târihli nüshasındaki iki kayıddan ibâret kalmıştır. Burada verdiğimiz kayıd ile sözün târihini çok daha geriye götürmek kabil olmaktadır.

9 II. Mahmud'un bu iki müessesenin kurulmasına dâir irâdesinde (Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, s. 191) «hemen *tanzimât-ı hayriye*ye mübâşeret kılınması» ifâdesi yanında, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin teşkili ile ilgili bir takrirdeki (Lûtfî, Tarih, V, 178): «işbu *tanzimât-ı hayriye*nin icrâsıçün tertibi musammem olan meclîsin şimdiden tertib ve terkîbi» ve meclis faâliyete geçtikten sonra âzâlardan Es'ad Paşa'nın buradan ihrâcına dâir resmî tahrîratın (Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, s. 106): «Rumeli müşîri müşârünileyhe dahi derdest-î musammemül'-icrâ olan *tanzimât-ı hayriye* iktizâsınca şöyle böyle keyfiyetlerin vukûu her taraftan men' olunmakta» ibârelerinde «*tanzimât-ı hayriye*» arızî bir kullanılışın ötesinde, iyice benimsenmiş bir söz hüviyetile gözüktür.

10 «Tenzymat. Organisation (en matière d'impôts ou de recrutement). Ce mot designe aussi les réformes administratives operées par feu Sultan Mahmoud et son successeur actuel, Sultan Abdul-Medjid. Dans ce sens on dit plus spécialement encore tenzymati khaîrîé», T. X. Bianchi ve J. D. Kieffer, *Dictionnaire Turc-Français*, Paris 1850, I, 550.

nüldüğüne dâir ifâdelerinde ¹¹, «*Tanzimât-ı Hayriye*» sözü, adını taşıyacağı devirden önce dile artık yerleşmiş gibidir.

Bu terkinin yanısıra “*yeniden düzenleme, ıslâh ederek yeni bir tertip ve şekle sokma*” mânâlarıyla yine Gülhâne Hattı’nın ilânından önceleri, hem tek başına ¹², hem de «*tanzimât-ı hasene*» ¹³, «*tanzimât-ı mukteziye*» ¹⁴, «*tanzimât-ı dâhiliye*» ¹⁵ gibi

11 «... derdest-i tasavvur ve tasmim olan **tanzimât-ı hayriyenin** bi-inâyetihi Teâlâ kuvveden fi’le ihracına numûne olarak Hüdâvendigâr ve Gelibolu sancaklarına mahsus me’murlar tayin ve i’zâmile...», **Takvim-i Vekayi’**, nr. 174, 14 Ramazan 1254 [=1 Aralık 1838]; «Yüz altmış dokuzuncu def’a rakamile tab’ u temsil olunan Takvim-i Vekayi’ nüshalarında keşide-i silk-i sutûr u imlâ olduğu vechile **tanzimât-ı hayriye**ye numûne olmak üzere tahririne şurû’ ve mübâseret olunmuş olan Hüdâvendigâr ve Gelibolu sancaklarının kâmilten tahririle iktizâ eden defâtirinin tekmi ü takdîmi işbu ellidört senesi martına kadar yetiştirilemeyeceği me’murları tarafından iş’ar u ihbâr olunmuş ve işbu tasmimât-ı seniyyenin icrâsı evvel-i emrde mevkûfun aleyhi olan tahrir madde-i hayriyesinde kemal-i dikkat u tehariri ile...», **Takvim-i Vekayi’**, nr. 177, 19 Zilhicce 1254 [=1 Mart 1838].

12 «... İstanbul baruthâne-i âmiresi tanzimâtı sâye-i maârifvâye-i hazret-i mulûkânede uluvv-i himmet-i İskender-menkıbet-i cenâb-ı cihanbânî ile müddet-i kalîle zarfında resîde-i hüsn-i husûl u hitam olmuş», **Takvim-i Vekayi’**, nr. 168, 10 Cemâziülevvel 1254; «Dersââdet mekâtibinin tanzimâtına dâir Meclîs-i Umûr-ı Nâfia’dan Dâr-ı Şûrâ-yı Bâbîâlî’ye takdim kılınan lâyihada...» **Takvim-i Vekayi’**, nr. 176, 21 Zilkade 1245 [=5 Şubat 1839].

13 «... Baruthâne-i âmirede bir müddettenberi şurû olunan tanzimât-ı hasene bu sene âsâr-ı teveccühât-ı kudsiyet-âyât-ı mulûkâne ile rehîn-i hüsn-i intizam u ihtitâm olmuş...», **Takvim-i Vekayi’**, nr. 165, 6 Rebiülevvel 1254 [= 30 Mayıs 1838].

14 «Bâbîâlî’nin inşâ ve ikmâline kadar me’murları bulunan kibâr u sıgâr kâffe-i bendegânın mukaddemce Bâb-ı Mâlîye ittihaz olunarak muahharan Mekteb-i İrfan-ı Adliye’ye tahsisi tasavvur-ı âlîsile bir kaç aydanberi hâliyle durmakta olan mahalle tiz elden nakilleri tensib-i âli-i cenâb-ı şâhâne ve derhal icrâ-yı tanzimât-ı icâbiyesi emr ü fermân-ı hümayûn-ı hazret-i mulûkâne buyurularak mûcibince tanzimât-ı mukteziyenin serian icrâsına mübâseret olunmuş», **Takvim-i Vekayi’**, nr. 176, 21 Zilkade 1254 [=5 Şubat 1839].

15 «... mektûbî odası hulefâsının tenkîh ü tanzîmi maddesi bi-mennihi Teâlâ tanzimât-ı dâhiliyenin icrâsı vaktine te’hir olunmak üzere şimdilik hulefa-i mumâileyhim bendeleri bulundukları hâl ve heyette istihdâm olunması» (**Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, s. 109).

terkipler içinde «tanzîmat» kelimesi geniş bir kullanılış sâhası bulmuş bir durumdadır.

Gariptir ki lûgatının hazır olmasına mukâbil, «*Tanzîmat-ı Hayriye*»yi resmen ilân eden bir başlangıç sayılan *Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu*'nda «*tanzîmât-ı hayriye*» sözü hiç zikrolunmaksızın bu ıslâhâtın programı çizilir. Fermânın bütünü içinde ancak sona doğru maddelerin birinde bir küçük not gibi kalan «*tanzîmât-ı askeriye*» sözü yer bulabilmiştir. Fermânın, muhtevâsını teşkil eden «tanzîmat»a izâfe olunarak «*Tanzîmat Fermânı*» adını alışı ise bir hayli zaman sonradır. Onun yeni baştan te'yidi olan «*Islâhat Fermânı*»nda adı «*Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu*» diye geçerken, «*tanzîmât-ı hayriye*» sözü ondan ayrı bir zikir hâlinde kalır.

Gülhâne Hatt-ı Hümayûnunun, ilânı olduğu işin çok önceden konulmuş adına bu kadar kapalı ve yabancı kalan tarafını, devlet gazetesindeki neşrinin başına konulan takdim yazısı ile, kendisini tâkiben birbiri ardında çıkan ve «*tanzîmât*», «*tanzîmât-ı hayriye*», «*tanzîmât-ı hasene*» kelimeleri etrâfında dönen çeşitli ferman, resmî yazı ve haber telâfi edecektir. «*Takvîm-i Vekâyî*» in «*Bed'î besmele-i tanzîmât-ı hayriye*» bildiri ve «*tanzîmât-ı müessese-i muharrerenin bimennihî Teâlâ karîben hüsn-i ifâ ve icrâsı*» duâsını taşıyan takdimi¹⁶, «tanzîmat» ve «tanzîmât-ı hayriye» sözlerinin lûgat mâcerâsına resmî bir başlangıç olur. Tanzîmat yıllarında «tanzîmat» ve «tanzîmât-ı hayriye» tâbirlerinin kullanılış şekli, günümüzdekinden hayli farklıdır. «Tanzîmât-ı hayriye» ve «tanzîmat» sözleri ilk zamanlar, tatbik olunan veyâ olunması istenen idârî bir usûle, yapılacak ıslâhat ile ilgili yeni prensip, nizam ve kânunlar manzûmesine delâlet eder. Resmî dilde bu mânâda olarak «tanzîmât»a dâhil, yâni eskinin usûlünü değiştiren yeni idarî ve mülki sisteme tâbi veyâ onun dışında bölgelerden bahsedilir. Dâhil olunan yâhut hâricinde kalınan «tanzîmât-ı hayriye» doğrudan doğruya, esasları kânunlara, tüzüklere bağlanmış yeni idârî nizam, yeni mülki sistem demektir. Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu'nun hemen ardından başlayıp bir hayli süre resmî vesikalarda yer alan:

16 *Takvîm-i Vekâyî*, nr. 187, 15 Ramazan 1255.

«Memâlik-i mahrûse-i şâhânedede te'sis ve icrâsına teşebbüs olunan tanzimât-ı hayriye usûl-i mehâsin-şumûlî iktizâsınca taraf-ı devlet-i aliyeden ta'yin buyurulan muhassılın ve me'mûrîn mahall-i memûriyetlerine bil-vusûl»¹⁷; «Memâlik-i mahrûsada tanzim ve icrâsı müyesser olan tanzimât-ı hayriye usûlünce Bâb-ı Mâliye'de bulunan bâzı aklâmın hasbe'l-maslaha birleştirilmesi sırasında»¹⁸; «Tanzimât-ı hayriye usûl-i mehâsin-şumûlî iktizâsınca bundan akdem Kuşadası tevâbi'ine muhassıl nasb ü ta'yin olunmuş olan Abdülkerim Bey»¹⁹; «Tanzimât-ı hayriye usûl-i ma'delet-şumûlînin hüsn-i devâm u icrâsına menât»²⁰;

«Derdest-i icrâ olan tanzimât-ı hayriye iktizâsınca memâlik-i mahrûse-i şâhânededen şimdilik müstesnâ olan mehall-i baideden maâdâ bimennihi Teâlâ işbu elli altı muharremi ve mart'ından itibâren iltizâmat usûl-i zulmiyesi ref' ü ilga ve herbir mahallin umûr-ı zabtiye ve mâliyesi şer'î şerife ve tanzimât-ı hayriyeye tatbikan hüsn-i idâresiyle»²¹; «Bihamdillahi Teâlâ icrâsına teşebbüs olunmuş olan tanzimât-ı hayriye iktizâ-ın ma'delet-ihtivâsı üzere»²²; «Tanzimât-ı hayriye iktizâsınca İçel ve Alâiye sancaklarının umûr-ı zabtiyesine me'mûr ve ta'yin buyurulmuş olan ferikan-ı kiramdan saâdetlû Yusuf Paşa hazretlerinin»²³; «Bitevfikihi Teâlâ sâye-i şevketvâye-i şâhânedede tanzim ve te'sisi müyesser olan tanzimât-ı hayriye iktizâsınca memâlik-i mahrûse-i şâhânenin ekser-i mahallerine ta'yin buyurulan muhassıllar»²⁴;

«El-hâletü hâzihi tanzimât-ı hayriyeden dolayı mesâlih-i saltanat-ı seniyye kesret ü cesâmet kesbederek»²⁵; «Tanzimât-ı hayriyeden dolayı bâzı mevadd-ı lâzimenin müzâkeresi zım-

17 Takvîm-i Vekayi', nr. 197, 12 Safer 1256.

18 Takvîm-i Vekayi', nr. 203, 13 Cemâziülâhir 1256.

19 Takvîm-i Vekayi', nr. 198, Gurre-i Rebiülevvel 1256.

20 Takvîm-i Vekayi', nr. 199, 26 Rebiülevvel 1256.

21 Takvîm-i Vekayi', nr. 193, 13 Zilhicce 1255.

22 Takvîm-i Vekayi', nr. 195, 11 Muharrem 1256.

23 Takvîm-i Vekayi', nr. 196, 23 Muharrem 1256.

24 Takvîm-i Vekayi', nr. 198, Gurre-i Rebiülevvel 1256.

25 Takvîm-i Vekayi', nr. 194, 26 Zilhicce 1255.

nunda her taraftan celb olunduğu misillü Ankara hânedânından Dersââdet'e gelmiş olan Mehmed Tahir Ağa'nın»²⁶; «Bitevfikihi Teâlâ tanzimât-ı hayriye-i mülkiyenin icrâsından dolayı hazâin-i mâliyyede usûl-i atika bittabîi bitmiş»²⁷; «Beyandan müstagni olduğu vechile bilûtfihi Teâlâ memâlik-i mahrûse-i şâhânedede te'sis ü icrâ olunmuş olan tanzimât-ı hayriyeden dolayı mâliye hazîne-i celîlesinin mesâlihi kesb-i cesâmet etmiş»²⁸;

«Bilûtfihi Teâlâ derdest-i icrâ olunan tanzimât-ı hayriye-ye dâir»²⁹; «Te'sis ve icrâ olunmakta olan tanzimât-ı hayriyeye müteferri' mevâd-i lâzimenin tesviyesine Divan Deâvî Nâzırı saâdetlû Hacı Sâib Efendi hazretleri me'mûr ve ta'yin buyurulmuş olduğundan»³⁰; «Memâlik-i mahrûsa-i şâhânedede dâhil-i dâire-i tanzimat olan bilâdın tagyîr-i usûl-i sâbika-i muzır ve tahsîl-i âsâyiş ü refâhiyet-i mukteziyesi zımında ref'-i teaddî»³¹ gibi ifâdeler «tanzimât»ın o çağa âit lûgat ve kullanılış husûsiyetlerini verir. Bu ifâdelerin zihniyet ve mantığında «tanzimat», bir defâ meydana gelmiş, zuhûriyle varlığını tamamlamış bir şey ve henüz bir has isim değil, vaz'olunmuş ve tatbik edilmekte bulunan bir usûl, ıslâhat yolunda kânunlar ve tüzüklerle icrâsına çalışılan nizam ve tedbirlerdir.

«Tanzimat» kelimesi, «Tanzimât-ı Hayriye» denilen ıslâhat hareketinin, bir kânunlaştırma faâliyeti olması, kânunlara, nizamlara dayanan hukûki yönü dolayısıyla yalnız «ıslâhat» mânâsına delâlet etmekle kalmayıp aynı zamanda 'kânun', 'nizam' mefhûmunu da ifâde eden bir muhtevâ kazanmıştır. Bunun içindir ki, daha Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu'ndaki «tanzimât-ı askeriye» ile ıslâhat Fermânı'ndaki «tanzimât-ı hayriye» ifâdeleri, bu iki fermânın metni yanısıra ortaya konulmuş resmî tercümelerinde «ıslâhat» sözü yerine, «kânun» kelimesi

26 Takvîm-i Vekayî', nr. 197, 12 Safer 1256.

27 Takvîm-i Vekayî', nr. 198, Gurre-i Rebiülevvel 1256.

28 Takvîm-i Vekayî', nr. 199, 26 Rebiülevvel 1256.

29 Takvîm-i Vekayî', nr. 189, 26 Şevvâl 1255.

30 Takvîm-i Vekayî', nr. 191, 17 Zilhicce 1255.

31 Takvîm-i Vekayî', nr. 203, 13 Cemâziülâhir 1256.

ile karşılanmıştır³². Gülhâne Hattı'nın te'yid ve te'kidi olan Islâhat Fermânı'nda «tanzimât-ı hayriye» ifâdesi, metnin resmî tercümesinde açıkça görüldüğü üzere doğrudan doğruya «*les lois du Tanzimat*» («*Tanzîmat kânunları*») diye bir kânunlar manzûmesi olarak alınmıştır. Nitekim, Avusturya sefâret tercümanlığı ile İstanbul'da uzun yıllar bulunmuş olan Baron Schlechta Wssehrd de, resmî istilâhlarımıza dâir meydana getirdiği kâmusda «Tanzimat» ve «Tanzimât-ı Hayriye» nin karşılığını «*Islâhat kânunları*» (*les lois du réforme*) olarak verir³³. Zenker'e bakarsak, orada da «Tanzimat» sözünün bu hukûkî muhtevâsına dikkat olunduğunu, karşılığının inzibâtî, cezâ ve amme hukûku ile ilgili nizamlar ve kânun (*code de justice*) sû-

32 «Tanzimât-ı askeriye maddesi dahi Bâb-ı Seraskeri Dâr-ı Şûrâsı'nda söylenilüp her bir kanun karargir oldukça ilâ mâşa-Allahî Teâlâ düstûrül'-amel tutulmak üzere bâlâsı hatt-ı hümayûnumuz ile tasdik ü tevşih olunmak için taraf-ı hümayûnumuza arzolunsun» = «*Les lois concernant la régularisation du service militaire seront débattues au conseil militaire, tenant séance au palais de séraskier*».

Fermandaki bu «tanzimat» kelimesi Almanca ve İngilizce tercümelerinde de «islâhat = reform» değil, «kanun, nizam» karşılığını almıştır: «*Die Gesetze über die Regelung des Militärdienstes werden im Militärconseil im Palast des Seraskiers (dem Kriegsministerium) berathen werden*» (G. Rosen, *Geschichte der Türkei von dem Siege der Reform im dahre 1826 bis zum Pariser Tractat vom Jahre 1856*, Leipzig 1867, II, 252); «*The laws regulating the military service shall be discussed by a Military Council, holding its sittings at the Palace of the Seraskier*» (F. E. Bailey, *British Policy and the Turkish Reform Movement*, Cambridge 1942, s. 279).

Islâhat Fermânı: «Şöyle ki Gülhâne'de kırâat olunan hatt-ı hümayûnum ile tanzimât-ı hayriyem mücibince her din ü mezhebde bulunan kâffe-i taba'a-i şâhânem hakkında bilâ-istisnâ emniyet-i can u mal u mahfûziyet-i nâmus için taraf-ı eşref-i pâdişâhanemden va'd u ihsan olunmuş te'minat bu kerre dahi te'kid ü te'yid olundundan» = «*Les garanties promises de notre part à tous les sujets du mon empire par le Hatt-i Humayoun de Gulkhane et les lois du Tanzimat sans distinction de classe ni de culte, pour la sécurité de leur personne et de leurs biens et pour la conservation de leur honneur, sont aujourd'hui confirmées et consolidées*» (Ed. Engelhard, *La Turquie et le Tanzimat*, Paris 1882, I, 263-264).

33 Schlechta-Wssehrd, *Manuel terminologique Français-Ottoman*, Vienne 1870, s. 314.

retinde gösterildiğini görürüz³⁴. Târihi isimlere dâir bir zamanlar ellerden düşmemiş meşhur kâmusun müellifi Bouillet de «Tanzimât»ı bir «*charte d'organisation*» göstermekle, onu amme ve idâre hukûku çerçevesi içinde mütâlaa eder³⁵. «Tanzimat» kelimesinin bu yönünü en iyi belirten lûgat müelliflerinden biri de Ahmed Vefik Paşa olmuştur. A. Vefik Paşa «tanzimat» sözünü «*nizâma sokma, kânûnî iş görme*» ve «*Tanzimât-ı Hayriye*»yi «*birinci kânun-ı esâsi*» sûretinde mânâlandırmakla, kelimenin kazanmış olduğu yeni muhtevâyâ uygun bir karşılık tesbît etmiş olmaktadır³⁶.

Tanzimât'ın ilk devresinde meydana konulmuş bir kısım yabancı lûgat kitaplarında «Tanzimat» kelimesinin «*reform*» karşılığı ağır basmıştır. Bunlarda «Tanzimat», «Tanzimât-ı Hayriye», Türkiye'de yapılmakta olan reformlar ve yeni teşkilâtlanma mânâsile yer alıyorlar³⁷.

Başlangıçta, yapılan idâri ıslâhat ve yenilikler ile bunların yürütülmesini sağlayan prensip, kâide, nizam ve kânunları ifâde eden «tanzimât-ı hayriye» ve «tanzimat» tâbirlerinin, «*Tanzimat usûlince*», «*tanzimât-ı hayriye icâbınca hareket edilmek*», «*tanzimât-ı hayriye dâvâsı ile iş görmek*», «*tanzimât-ı hayriyeye tatbiken*», «*tanzimât-ı hayriye icrâsı ve tat-*

34 Th. Zenker, **Türkisch-Arabisch - Persisches Handwörterbuch**, Leipzig 1866, I, s. 314: «Tanzimat: ordres, édits. Code de justice. / die neuen polizeilichen, criminal und civilrechtlichen und politischen Verordnungen».

35 Bouillet, **Dictionnaire universel d'Histoire et de Géographie**, Paris 1869, s. 1838.

36 **Lehce-i Osmânî**, Dersaâdet 1306, s. 1037. «Tanzimât-ı Hayriye için: «1256 senesinde Gülhâne'de bâ-hatt-ı hümayun neşr ü ilân olunan kanun-ı idâreye itlak olunur» karşılığını veren M. Salâhi de (**Kamus-ı Osmânî**, İstanbul 1313, III, 157), onun bu yönünü ifâde etmiş bulunmaktadır.

37 T. - X. Bianchi, **Dictionnaire Français-Turc**, Seconde édition, Paris 1846, II, 837; «Réforme, en parlant des changements qui s'opèrent depuis quelque temps de l'empire ottoman, tanzimâti khaîrîîé»; T.-X. Bianchi ve J. D. Kieffer, **Dictionnaire Turc-Français**, Paris 1850, I, 550.

N. Mallouf, **Dictionnaire Français-Turc**, Seconde édition, Paris, 1856, s. 694: «Réformes, ou nouvelle organisation en Turquie, tanzymâti khaîrîîé, ou simplement tanzymat» N. Mallouf, **Dictionnaire Turc-Français**, Paris 1863, I, 343.

biki», «te'sis ve icrâ olunmuş tanzimât-ı hayriyeden dolayı bâzı devlet müesseselerinde görülecek işlerin artması», «tanzimât'ı ihlâl etmek», «tanzimât-ı hayriyeye mâni olmak», «tanzimât-ı hayriye idâresi altına almak», «dâhil-i dâire-i tanzimât olmak» gibi kullanılış şekillerinin çoğu zamanla terk olunur, hukûkî muhtevâsı da yerini sâdece «ıslâhat» (reform) mânâsına bırakır. Kronolojik seyri içinde, belirli bir târih devresindeki bir ıslâhat hareketine delâlet eden bir has isim hâline gelen «Tanzimat», nihâyet bu ıslâhat ve yeniliklerin yapıldığı devri ifâde eden bir ad hüviyetini alır. Böylece, Gülhâne Hattı'nın işâret ettiği esaslar istikâmetinde ıslâhat yapılmasına ve bu yolda yapılmakta olan ıslâhâta «Tanzimat-ı Hayriye» denilmesine mukâbil, «Tanzimat» bunların yapıldığı, yürütüldüğü devir için kullanılan bir ıstılâh makâmına geçer. Bir devir adı olarak da çeşitli sâhalara izâfe edilme yoluna girer ve nihâyet edebiyâta da tatbik olunmakla, Tanzimat'ın kuruluşundan bu yana cereyân eden yetmiş-yetmiş beş sene içinde mevcûd olmamış bir «Tanzimat edebiyâtı» tâbiri ortaya çıkar.

Tanzimat, başlangıçta hukûkî ve idârî, siyâsî bir ıslâhat hareketidir. Onu ilân eden Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu'nda bu ıslâhat nâmına çizilen hedefler sâdece hukuk ve idâre sâhasına âittir. Vazgeçilmez prensipler olarak vaz'ettiği can, mal, nâmus gibi temel insan haklarının, din, mezhep ve ırk ayırımı olmaksızın teminat altına alınması, askerlik mükellefiyeti ile vergi usûlünün yeni bir sisteme konulması hususlarının gerçekleştirilmesi için yeni kânunların hazırlanması direktifi ile, bu vazife kendisine verilmiş Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de serbest müzâkere ve oylama usûlü dâiresinde tanzim olunacak kânunları kabûl ve hükümlerine riâyet edeceğine dâir hükûmdârın yemine dayalı taahhûde girmesi, fermânın bütün ruh ve esâsını teşkil eder. Ne bunda, ne de onun açıklanması, ve teyidi yolunda daha sonra çıkarılmış hatt-ı hümayûnlarla resmî hükûmet yazılarında kültürle ilgisinden ve edebiyâta tesirinden bahsolunabilecek herhangi bir hedef ve temennî yer almış değildir. Bu itibarla, zeyilleri ile birlikte dahî olsun Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu'nu edebiyat sâhasındaki yenilikler için bir başlangıç noktası olarak almağa imkân yoktur. Asıl muhâ-

tabî amme, idâre, cezâ hukûku ile medenî hukuk ve idârî teşkilât sâhaları olan Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu'nun, dolayısıyla de olsa, herhangi bir maddesine bağlanması mümkün bir edebiyat ve kültür mes'elesi söylenemez.

«Tanzimât-ı Hayriye» adı verilen hareketin esas gâyesi, Osmanlı İmparatorluğunu içinde bulunduğu çökme ve dağılma tehlikesinden kurtarmak ve bekâsı bakımından Avrupa siyâsî câmiyası katında itibârını temin etmek ihtiyâcî ile, bozulmuş, fonksiyonlarını yapamaz hâle gelmiş devlet müesseselerini çağın icaplarına, Garp'teki örneklerine göre yeni baştan tanzim etmek, temel insan hakları dâiresinde ferd ile devlet arasındaki münâsebetleri düzenlemek olmuştur. Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu'nun amme ve medenî hukuk sâhasında tanıdığı haklar, Tanzimât'ın esas müeyyidesi yerine geçmiş, bizzat hükümdârın ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin resmî beyanları ile bilhassa belirtildiği üzere, idârî müesseselere yeni bir veche verecek kânun ve nizamların hazırlanmasında riâyet olunması şart bir düstûr kabûl edilmiştir.

Tanzimat yıllarında hedef ve mâhiyeti bu olan idarî ve hukûkî ıslâhat gerçekleştirilirken, bundan önce başlamış yenilik hareketleri devâm etmiş, daha da kuvvet kazanmıştır. O devirde iki tip yenilik vardır: Biri daha evvelkilerin tabîî devâmı olan modernleşme ve Avrupalılaşma hareketleri, ötekisi bütün esâsını Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu'ndan alan, benzeri kendisinden önce mevcûd bulunmayan, doğrudan doğruya «Tanzimât-ı Hayriye»ye mahsus, ancak onun getirdiği, onunla gelebilen yenilikler. Tanzimât'ın gayr-ı müslim tebaaya müslümanlarla müsâvî haklar tanınması, Fransız İhtilâlî'nin ilân ettiği İnsan Hakları Beyannâmesi'ndeki bir kısım hukûkî prensipleri benimsemesi, bâzılarını kendisini Osmanlı devletinin ilk kânûn-ı esâsîsi gibi görmeğe sevk etmiş bir «charte» karakterinde hukûkî ve siyâsî bir vesika olan Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu ile hükümdârın, kazâ ve hükümlerlik haklarını nisbî de olsa bizzat tahdid ve bir meclisin demokratik usûllerle hazırlayacağı kânunları kabûl ve hükümlerine riâyet edeceğini taahhüt etmesi gibi herbiri bir inkılâp gözükmüş büyük çapta ve göz alıcı yenilikleri, adını bu hukûkî-idârî-

siyâsi reformlardan alan çağın Türk cemiyetinin batılılaşması târihinde bir başlangıç sayılmasına yol açmıştır. Tanzimat, bütün batılılaşma hareketlerinin kaynağı gibi görülmüş, batı medeniyetine geçişimiz tek başına bu âmile mâl olunmuştur. Meydana gelişlerini gerçekten Tanzimât'ın hukûkî prensiplerine ve buna bağlı bir zihniyete borçlu olan yeniliklerle, daha önce açılmış bir mecrâ içindeki tabîi ve târihî seyrin bir devâmı olarak gelen ve gelişen, «Tanzimât-ı Hayriye» prensipleri olmasa da, seyrine ve genişlemesine devâm edecek batılılaşma hareketleri, birbirinden ayırd edilmeyerek, Avrupalılaşma hâdisesi tek başına ve doğrudan doğruya Tanzimât'a atfedilmiştir.

Sırf kendisine mahsus hukuk zihniyeti ve varlık sebepleri tamâmile ona bağlı müesseselere mukâbil, Tanzimat devrinde kültür ve maârif sâhasında görülen hareketlerin mühim bir kısmının ilk halkaları daha önceki çağdadır. Avrupa'ya talebe gönderilmesi, Avrupalı müsbet ilimlerin okutulduğu mekteplerin açılması, rüşdiyeler kurulması ile tedrisâtın orta öğretim seviyesine çıkarılması, Fransızca'nın yer yer öğretim müesseselerine girmesi gibi, müstakbel gelişmelere zemin hazırlayıp, peşlerinden yeni ve daha ileri müesseseleri, merhaleleri dâvet edici birtakım hareketleri Tanzimat öncesinde buluruz. Tanzimat'ta maârif mes'elesinin geri plânda kaldığı, bilhassa ilk devreleri için, dâimâ söylenmiştir. Onun başlangıçta, maârif sâhasında II. Mahmud devrinin yaptıklarını yaymakla kaldığı düşüncesi doğru bir müşâhededir.

Maârif ve kültürle ilgili bir madde, ancak, Tanzimât'ın ilk devresini kapattığı kabûl edilen «İslâhat Fermânı»nda (1856) yer alabilmıştır. Buna gelinene kadar, Gülhâne Hatt-ı Hümayûn'unda ve onun açıklanması ve teyidi yolundaki fermanlarda herhangi bir «âmir» hüküm bulunmadığı hâlde maârif sâhasında muhtelif yeni müesseselerin ortaya çıkmasını, bâzı yenilik teşebbüslerinin kayd olunuşunu «Tanzimât-ı Hayriye»nin esaslarını yapan ferman ve kânunların bir icâbı olmak yerine, daha önce başlamış modernleşme ihtiyâcının bir devâmı ve tabîi neticesi olarak görmek mecbûriyetindeyiz.

Hâl, bir kânun ve resmî bir program işi olmak ötesinde

bir zihniyet mes'elesi olarak alınacak olsa da, böyle bir ihtiyâcı hissettiren zihniyetin meydana gelmesinde tek başına «Tanzîmât-ı Hayriye»nin rolü ve payı bulunduğu yine kolay kolay söylenemez. Çünkü maârifteki bu teşebbüs ve müesseseleri mümkün kılan zihniyetin teşekkülü Tanzîmat öncesine âittir.

Osmanlı devletinin bekâsı için Avrupa medeniyetine yönelmeyi, Batı'nın müesseselerini benimsemeyi kaçınılmaz bir şart gören düşüncenin siyâsî ve içtimâî târihimizde yer bulması Tanzîmat'tan öncedir. Bir ufuk değiştirmesi demek olan böyle bir görüşü ilk doğuran Tanzîmat devri olmamış, bilâkis ondan önce teşekkül etmiş bu çeşit düşüncelerdir ki Tanzîmât'ı hazırlamış ve gerçekleşmesini imkân dâiresine sokmuştur.

Tanzîmat, târihçi ve hukukçulardan büyük bir ekseriyetin kabûl ettiği üzere, hukûkî ve siyâsî bünyesi itibârile devrini, 1876'da Birinci Meşrûtiyet'in gerçekleşmesi ile tamamlamıştır. Onun hudûdunu ilk Kânun-ı Esâsî'nin ilân olunduğu 1876 yılından öteye, Meclis-i Meb'ûsan'ın kapandığı 1877 târihine, yâhud Abdülhamid idâresinin ağırlığını hissettirmeğe başladığı bir çağın başlangıcı sayılan 1880, hattâ 1882 yıllarına götürenler de vardır. Çok daha az sayıda bâzı müellifler ise, bu devreyi parlementonun bir daha ortadan kaldırılamaz şekilde varlık kazandığı II. Meşrûtiyet'in ilânı hâdisesine kadar uzayan zaman içinde mütâlâa etmek istemişlerdir. Süresinin nihâyete erişi hakkında ileri sürülen târihler ne kadar farklı olursa olsun asıl Tanzîmat, 1839 - 1876 arasındaki devre sayılmıştır.

İzahlarımızın burada, «Tanzîmat edebiyâtı» tâbirinin bu kronolojik gerçeğe ne dereceye kadar uyduğunu meydana çıkaracak noktasına gelmiş bulunuyoruz. 1839'dan 1876'ya kadar asıl Tanzîmat yılları içinde Türk edebiyâtı ne ölçüde değişebilmiş, kaydettiği yeniliklerin genişlik sâhası hangi çapa varabilmiştir? Yâni, esas Tanzîmat devresinde ne nisbette yeni bir edebiyat teşekkül edebilmiştir? İşte bu cihetin ortaya konulması, «Tanzîmat edebiyâtı» sözünün müşahhas vâkıalar karşısında kıymet ve geçerlilik derecesini tâyin edecektir. Daha başından söylemeliyiz ki, 1839-1876 arasında yeniliklerin çe-

şitli içtimâi müesseseler ve hayatta kendisini iyice hissettirmesine mukâbil, yenilik fikrinin en geç girebildiği sâhalardan biri edebiyat olmuştur.

Edebiyatımızın 1839'dan 1859'a kadar Tanzimat devrinin ilk yirmi senesine tesâdüf eden kısmında avrupai te'sire örnek teşkil edebilecek bir değişme yok gibidir. Ne roman, ne tiyatro, ne küçük hikâye, ne tenkid başlıca Batı edebiyat nevilerinden herhangi biri bu yıllarda daha kendisini göstermiş değildir. Divan edebiyâtının bütün an'anelerini olduğu gibi devâm ettiren şiir, henüz kompozisyon zihniyetine, temleri ve ilham konularına tamamiyle yabancı bulunduğu batı şiirinin nazım şekillerine bile açılammıştır. Görülebilen yegâne yenilik, Şinâsi'nin 1855-1857 arasında yazılmış üç kasidesi ile, Yusuf Hâlis Efendi'nin Kırım Harbi sırasında kaleme aldığı, hepsi kaside, muhammes, şarkı, mesnevî, murabba şekillerinin etrâfında dönen birkaç manzûmesindeki muhtevâ değişikliğinden ibâret kalır. Buna aynı mâhiyette bir-iki başka vatanî şiir daha ilâve olunabilir.

II. Mahmud'un Tanzimat'tan sekiz sene önce yazı hayatımıza soktuğu, gazete dediğimiz müessesede 1840 yılında ikinci adımı getiren yarı-resmî *Ceride-i Havâdis*, belki bir gelişmeyi haber veren tek hâdisedir. Gazete yanında, doğrudan doğruya edebiyat sâhasına girmekten çok öğretici ve pratik gâyelelere yönelmiş bâzı eserlerin nesir dilinde başladığı müşâhede edilen, eski tarzdan çözümler ve tabîlik temâyülleri dışında yenilik hesâbına işâret olunabilecek bir taraf hiss olunmaz.

Demek oluyor ki, Tanzimat'ın ilk yirmi senesi kendisine mahsus bir yenilik edebiyâtı yaratmış olmaktan çok uzaktır.

Tanzimat'ın yirminci yılını doldurduğu sıralarda yeniliğe geçişin ilk gerçek tezâhürleri üst üste birbirini takib etmeğe başlarsa da, gazete hâriç, bunlar on sene kadar bir sürece arkalarından devâmı gelmeyen birtakım denemelerden ibâret kalırlar. Şinâsi'nin Batı şiirinden tercüme yolu ile ilk örnekleri getiren «*Tercüme-i Manzûme*» adlı antolojisi, yine onun eli ile batı tarzında te'lif ilk basılı tiyatro eserinin ortaya çıkışı, batı romanından Yusuf Kâmil Paşa'nın adı ile yapılan ilk tercüme, Münif Paşa'nın «*Muhâverât-ı Hikemiye*»si ile bâzı batı filozof-

larının felsefi diyaloglarının türkçeye ilk defâ geçişi tuhaf bir tesâdüfle hep 1859 yılında şâhid olunan yeniliklerdir. «Tercüme-i Manzûme» istisnâ edilirse bunların neşir sâhasına çıkmaları 1860'dan itibaren. 1862'de bunlara, Şinâsi'nin içinde — az önce işâret ettiğimiz — 1855-1857 yıllarına âit kasideleri ile, şekil arayışı ve ifâde tarzı bakımından bir yeniliği aksettiren «*Arz-ı Muhabbet*» adlı şiirinin de yer aldığı «*Müntehabât-ı Eş'ar*»ı eklenir. Yusuf Kâmil Paşa'nın «*Télémaque*» tercümesi de yine o sırada basılır.

Şinâsi'nin kalemi, devletin resmî ağzı yerine, ferdin düşünce ve görüşünü matbuâta geçiren, 1860'daki ilk husûsî gazete tecrübesinden sonra 1862'de, siyâsî ve içtimâî efkâr-ı umûmiyeyi geliştirmek rolünü oynayacak olan *Tasvîr-i Efkar*'ı yazı ve fikir hayâtımıza kazandırır. Türk matbuâtı onunla aynı zamanda ilk mecmûâyı da (*Mecmûa-i Fünûn*) idrâk eder. Gazete, yazı hayâtımızda Tanzimat devrinin sonuna kadar devamlılık ve en fazla gelişme gösterebilen tek sâha olacaktır. Yeni bir nesrin doğuşuna en büyük yardım ondan, ve yanı başında zaman zaman yer alan mecmûalardan gelir.

Şiirde ve edebî nevîlerde 1859'da ortaya çıkabilen ilk yenilikler, gazetedeki başlangıçların devâmına mukâbil, 1870 yılı civârına, bâzı nevîlerde daha da sonralarına kadar kendi başına kalmış birer deneme durumunda görünmekten öteye geçemezler. Şinâsi'nin «*Şâir Evlenmesi*» ile ilk örneğini meydana koyduğu tiyatro nev'i, 1869'lara kadar basılı başka te'lif eser tanıyamaz.

«*Télémaque*» tercümesinin 1862'de Batı romanından edebiyâtımıza eski nesrin dili ile açtığı ilk yol, 1870'lerden önce telif esere bir türlü çıkmaz.

Şiir ise, Tanzimat devrinin ilk otuz senesi içinde şekilce eski edebî geleneklerinden uzaklaşarak bir türlü batı şiirinin şekillerini alamaz. Şinâsi 1859'da tercümelerini ortaya koyduğu Fransız şiirlerinden tekinin aslındaki nazım şeklini edebiyâtımıza nakledememişti. 1870'de Edhem Pertev Paşa'nın Hugo'dan yaptığı bir şiir tercümesine kadar Türk edebiyâtı, Batı edebiyâtına mahsus bir nazım şekli tanıyamaz. Bir batı nazım şeklinin tercüme çerçevesinden çıkıp asıl Türk şiirine

tatbîkinin ilk örneğini görmek için 1876 yılında Abdülhak Hâmid'in «*Duhter-i Hindû*» piyesinin neşrine kadar beklemek icâb edecektir. Fakat, bu denemenin ötesinde şiirimizin batı nazım şekilleri ile asıl temâsı ve şekil bakımından gerçek bir değişmenin içine girebilmesi, yine Abdülhak Hâmid'in 1879 yılı başında «*Sahrâ*» adlı şiir kitabının neşrinden itibaren, yâni asıl Tanzîmat yıllarından sonraki devrede mümkün olacaktır. 1859'da Şinâsi'nin başlattığı, fakat — arada Fâik adlı bir gencin küçük çapta denemesi hâriç — uzun süre akissiz kalmış olan Batı'dan şiir tercümesi işinin yeniden ele alınması da 1870'den itibaren. Bütün bu kronoloji ile ortaya çıkan netice şudur ki: Türk şiiri Tanzîmat devresinde otuz yıl boyunca, geleneğin çizdiği eski şekillerin dışına çıkamamış, tercüme sâhasında devrin bitiminden altı yıl önce, te'lifde ise ancak devrin sonuna doğru batılı bir nazım şeklini tanıyabilmiştir.

Şinâsi'nin piyesi hâriç, ilk örnekleri 1859'da sâdece tercüme yolu ile görünüp sonra devâmı gelmeyen batı edebî nevîleri, ancak 1869'lara, 1870'lere gelindiğinde, yâni otuzyediyıllık bir süreyi içine alan Tanzîmat devresinin bir otuz senesi geçtiği sıralarda teşekküle başlar. Bu târihlere varıldıktan sonraki yıllarda yeni edebî nevîler sâhasında gittikçe artan, sıklaşan bir faaliyet kendisini gösterir. Nev'in şartlarına henüz arkası dönük birtakım basit ve acemî denemeler bir tarafa bırakılırsa, roman sâhasında kendilerinden bahsolunabilecek ilk te'lif örnekler olarak 1872'de Şemseddin Sâmî'nin «*Teaşşuk-ı Tal'at ve Fıtnat*», Ahmed Midhat'ın 1874'deki üç eserini tâkiben 1875'te gelen «*Felâatun Bey ile Râkım Efendi*» si ve nihâyet 1876'da da Nâmık Kemal'in «*İntibah*»ı ortada görünür. Demek oluyor ki, edebiyâtımızda batılı roman tarzının meydana gelişi esas Tanzîmat devrinin son buluşundan az bir zaman önceye âit bir mes'eledir. Tanzîmat çağının edebiyâtı, 1839'dan bu yana otuz yılı aşan bir zaman boyunca telif romana sâhip olamamıştır.

1860'da Şinâsi'nin eli ile ilk basılı örneği meydana konulmasına rağmen, hemen başka telif eserlere kavuşamayan tiyatro nevi de teşekkülünü 1869'lara gelindiğinde, Ahmed Vefik Paşa'nın dili kendisine açtığı birkaç adaptasyon ve tercümenin

yanıbaşında yapar. Şu hâlde bu batı nevinin edebiyâtımıza yerleşip eserlerini vermeğe başlaması da yine Tanzîmat devrinin geç târihlerine rastlamaktadır.

Bu kronolojik verilerin ortaya koyduğu gerçek şudur : 1839'dan 1876'ya kadar 37 yıllık bir zamânı içine alan Tanzîmat devrinin ilk 30 senesinde, gazetenin getirdikleri hesâba katılmazsa, Türk edebiyâtında yenilik nâmına kaydolunabilecek şeyler ancak bâzı sınırlı başlangıçlardan ibârettir. 1859 - 1862 yıllarında gözücü devâmı gelmeyen ilk denemelerden sonra batılı edebî nevî ve tarzların teşekkülü, Türk şiirinin asırlık geleneklerden çözülmeğe yüz tutabilmesi hep Tanzîmat devrinin sonlarına âit oluşlardır.

Türk edebiyâtının Tanzîmat yıllarında kaydettiği değişme ve yenilikler sâdece bu kadrodan ibârettir. Ancak bu vâkıalar ve bu zaman çerçevesi içinde kalındığı müddetçe bir Tanzîmat edebiyâtı bahis konusu olabilir. Halbuki, «Tanzîmat edebiyâtı» tâbirinde zaman sınırı ve sâhası çok geniş tutularak o devirden sonraki gelişme ve vâkıalar da onun içine sokulmuş ve «Tanzîmat edebiyâtı» nâmı altında, Tanzîmat devresinden sonrasına yer verilir olmuştur. Sınırının «Tanzîmât-ı Hayriye» çağından çok ötelere, 1896'ya kadar götürülmesi «Tanzîmat edebiyâtı» tâbiri, ifâde ettiği târihî devri aşan, onun dışına çıkan sakat bir adlandırma hâline girmiştir. Asıl eserlerini devrin kapanışından sonraki çağda vermiş olan Abdülhak Hâmid ve kendisine edebiyat târihinde yer almasını temin edebilen eserleri hep 1876'dan sonra meydana gelmiş bulunan Recâizâde Ekrem gibi şahsiyetler, edebiyat sahnesinde gözücüleri «Tanzîmât-ı Hayriye»nin sona ermiş bulunduğu safhada olan Sâmî Paşazâde Sezâi, Muallim Nâci gibi edebiyatçılarla, zamanca onların hepsinden sonra gelen bütün Servet-i Fünûn öncesi nesilleri hep «Tanzîmat edebiyâtı» çatısı altında bir araya toplanılmış bulunmaktadır.

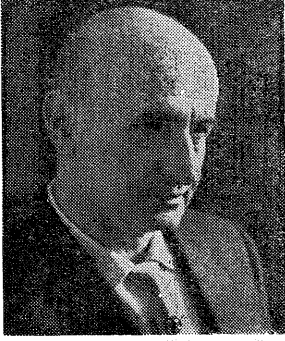
Bu sûretle Tanzîmat, devrini kapadığı zamandan sonra da edebiyatta hâlâ devâm etmekte olan bir çağ hâline gelmekte ve nihâyete erişine sınır olarak da, «Tanzîmat-ı Hayriye»nin esas süresini tâyin eden hukûkî, idârî, siyâsî cepheleri bakımından herhangi bir mânâ ifâde etmeyen bir 1896 târihi kabûl edilmiş olmaktadır.

Tanzîmat devrinin süresini tâyin eden asıl âmiller edebiyâta, mûsıkîye, mîmârîye, dile, maârifîye âit târîh ve vâkıalar olmayıp herşeyden önce, hukûkî, idârî ve siyâsî gelişme ve merhalelerin neticeleridir. Edebiyâta, güzel san'atlara, maârif müessesesi ve hareketlerine dayanarak Tanzîmat devrinin süresi için bir sınır çizmek mümkün değildir.

XIX. asır Türk edebiyâtından bahsedenlerin, 1876'da Kânun-ı Esâsî'ye varmakla, çıkış noktasını teşkil eden ve temel prensiplerinin dayanağı olan hukûkî, idârî, siyâsî yönlerden geçtiği merhaleler sonunda kendini kapamış, nihâyet bulmuş bir devri, edebiyatta 1896'ya kadar devâm ettirmelerindeki ölçü nedir? Neye dayanılarak edebiyat târihinde Tanzîmat devri için 1896 veyâ Servet-i Fünûn'un ilk yılları bir sınır, bir nihâyet noktası kabûl edilmiştir? Edebiyatta bu çağı 1876'dan sonrasına uzatırken «Tanzîmat devri» ölçüsü nedir? Bu tâbir ve tasnifi benimseyenlerce bunun herhangi bir tahlil veyâ münâkaşadan geçmiş bir izâhı ortaya konulmuş değildir. Bu noktaya da dikkat edilirse, «Tanzîmat edebiyâtı» sözünün, mâhiyet ve şumûlû üzerinde gerekli bir şekilde düşünülmeden dile yerleşmiş olduğu anlaşılır. Tanzîmat devrinin nihâyetlenişi için 1876 veyâ sonraki târihleri kabûl edenler, bu devre adını veren ıslâhat hareketinin temelini teşkil eden prensip ve vâkıalara dayanarak bu hususta açık ve belirli izah tarzları öne sürmüşlerdir. Doğmasına zemin hazırladığı meşrûî idârenin gerçekleşmesi, millî hâkimiyete gidiş, Tanzîmat devrinin süresini tâyinde başlı başına bir ölçü teşkil etmiştir.

Edebiyat târihi sâhasında ise söylenilen sâdece, Tanzîmat'la edebiyâtımızda yeni bir devre başladığı, Tanzîmat'la içtimâî hayata gelen yenilik düşüncesinin edebiyâta da tesîr ettiği ve onu değiştirdiğidir. Buna mukâbil Tanzîmat'la başlatılan bu devrenin nasıl kapandığı, onun nihâyete erişini tâyin eden âmil ve vâkıaların neler olduğu hususları ise hep izahsız kalmıştır. «Tanzîmat devri» 1876, 1880-1882 ve 1908 târihlerinden herhangi biri ile sınırlandırılırken, edebiyatta bunlardan hiçbirisine uymayan 1896 târihinin öne sürülmesi, çeşitli sâhalar için bitiş süreleri birbirinden ayrı ve farklı Tanzîmat devreleri tanımak gibi bir netice doğurur. Buna göre hukuk ve siyâset-

ten başlayarak maârif ve san'ata kadar çeşitli içtimâî müesseselerde ayrı ayrı süreler kaplamış, ayrı ayrı târihlerde nihâyet bulmuş çeşitli Tanzîmat devirlerinden bahsetmek icâp edecektir. Bu takdirde «Tanzîmat hukûku», «Tanzîmat mâliyesi», «Tanzîmat iktisâdı», «Tanzîmat siyâseti», «Tanzîmat mûsikisi», «Tanzîmat maârifi», «Tanzîmat dili» ve nihâyet «Tanzîmat edebiyâtı» diye sâhasına göre kronolojik sınırları birbirinden başka başka Tanzîmat devirleri ve her sâha için bir Tanzîmat devri sınırı tâyin eden başka başka ölçüler olacaktır.

NİHAD SÂMİ BANARLI'NIN KALEMİNDEN YAHYÂ KEMÂL'LE KONUŞMALAR

Milliyet Anlayışı

Ben vaktiyle Ziyâ Bey'e (Ziyâ Gökalp) bu fikrimi açmış-tım. Ziyâ Bey'e demiştim ki:

— Ziyâ Bey, biz bir milliyet diyâneti te'sis ediyoruz. Bunun müminleri beş yüz sene sonra da bizim milletimize dâir bir şeyden şüphe etmemelidirler. Milliyet mevzûunda biz sâ-dece olan, bizde olan şeyleri söyleyelim. Bizde olmayanları da söylemeyelim.

Meselâ bizim felsefemiz yoktur. Çünkü ordular felsefe yapmaz, fütûhat yapar. Biz de böyle yapmışız; biz vatanlar kuran milletiz; bunları söyleyelim.

Aynı târihte Fuad Köprülü de bütün dil ve edebiyatların mukâyesesi mevzûlu bir eser yazmak müddeâsında idi. Ben kendisine demiştim ki:

— Bu büyük mevzûa girmeyiniz; bizim daha mühim mev-zûlarımız vardır. Meselâ şu Ahmed Yesevî nedir? Kimdir? Bir araştırınız; bakınız, bizim milletimizi asıl orada bulacak-sınız.

Hâsılı ben o senelerde muhîtimdeki mütetebbî, mütefekkir ve san'atkâr gençlere kendi müddeâmı telkîn ediyordum. Bu

müddeâ, amprik nazariyelerden uzaklaşmak ve dâimâ vesîkaların gösterdiği hakikatlere bağlanmaktı.

Milliyetimizin târifini; işte biz, sekiz asır zarfında buymuşuz, buyuz; buna mensûb olmaya millî olmak derler; bizim milliyetimiz millidir; biz ona mutâbık olduğumuz nisbette milliyiz, itikâdı esâsına bağlıyordum.

Türklüğün şerefini düşünen insan (Sentez-nasyonal) e dokunamaz. Mimar Sinan'ın Türk olması ikinci derece bir iştir; çünkü Süleymâniye Câmii Türk'tür ve Türklüğün eseridir. Osmanlı Türklüğü millî bir terkiptir.

Koca Mustafa Paşa Rum'du; Rumluktan ihtidâ etmişti; fakat öylesine Türk ve Müslüman olmuştu ki, Rum kilisesini câmi yaptı. Bugünkü Koca Mustafa Paşa Câmii Türk mîmârîsiyle yapılmıştır. Fakat aslen bir Rum kilisesidir.

Türklük; Koca Mustafa Paşa'ya bu hareketi yaptıran kudretli milliyettir. Milliyetçilik, Ziyâ Gökalp'in sandığı gibi, vatanı ayrı, Türk'ün kendisinden ayrı ve kitaptan alınmış bir şey değildir.

Milliyet anlayışında âzamî realist olmak için bu târifi kullanmak lâzımdır:

Milliyet bizim asırlar zarfındaki *birliğimizdir*. Vatan çerçevesi içinde biz *lisâna, çizgiye, nağmeye* ne ayar verdikse onlar bizi ifâde eder.

NOTLAR ve TENKİDLER

Fevziye Abdullah Tansel

I — MEHMED ÂKİF'İN DOĞUM YERİ BAYRAMİC MİDİR?

Değerli meslekdaşım Prof. Dr. Kaya Bilgegil, *Mehmed Âkif, Resmî Hâl Tercemesi, Basılmamış Ba'zı Mektup ve Manzûmeleri* adlı araştırmasıyla, şâirimizin hayât ve eserlerine dâir yeni bilgiler kazandırmış bulunuyor¹. Kaya Bilgegil'in bu araştırmasında yayımladıklarını, *Âkif'in Resmî Hâl Tercemesi, Mektupları, Şiirleri* olmak üzere üç bölümde toplayabiliriz. Bunlardan ilki, Başbakanlık Arşivi, *Sicill-i Ahvâl Defteri*'nden (C. 175, s. 47), olduğu gibi nakledilmiştir; geri kalan iki bölümdelikler, mektupları, şiirleri ise, kendisine, Ali Taşcıoğlu Bey'in verdiği vesikâlardan faydalanılarak neşredilmiştir. Müellifimiz, bu malzemeyi tanıtmaya düşüncesiyle bilgi vermiştir: Şiirler, «Âkif'in, Baytar Müfettişi Muâvini olarak Edirne'de bulunduğu sıralarda, aynı şehirde kitapçılık eden Rizeli Taşcıoğlu Süleyman Efendi'ye âit iki defter parçasında yer alıyor. Süleyman Efendi'nin hâlen hayatta olup, İstanbul'da Bakırköyü'nde ikâmet eden oğlu, Ali Taşcıoğlu Bey, bu defterlerle birlikte, şâir tarafından babasına gönderilmiş birkaç mektûbu da bize verdi. Emekli bir me'mûr olan bu zât, Edirne'deyken, babasının Âkif tarafından ziyâret edildiğini hatırlıyor; hattâ şâirin kendisini sevdiğini, okşadığını haber veriyor. Baş ve son kısımlarından epeyi sayfalar kopmuş bulunan» bu defterlerde, başka şâirlerle âit manzûmelerle «birer mecmû'a-i eş'âr mâhiyeti taşıyan bu defterlerden birinde Âkif'in şiirleri, Edirne'de *Baytar Müfettişi Mehmed Âkif Efendi'nin tertip etmiş olduğu gazeliyyât*»

1 Erzurum, 1971, Atatürk Üniversitesi Basımevi; aynı üniversite, **Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, Sayı 3'den ayrı baskı, s. 39 + XXI.

olarak takdim edilmiştir (S. 2). Araştırmada, işte, bu malzemenin faydalanılarak şâirimizin üç mektubu ile dört gazeli, *Terkîb-i Bend'i*, bunlar dolayısıyla gerekli bilgiler de verilerek, ayrıca, hâl tercemesi de dâhil, hepsinin fotokopileri yayımlanmıştır.

Kaya Bilgegil'in, dayandığı malzeme bakımından tanıtmağa çalıştığımız bu değerli araştırması dolayısıyla, Âkif'in doğum yeri Bayramic olup-olmadığı üzerinde duracağız. Âkif'in, biraz önce sözünü ettiğimiz, hâl tercemesini içine alan vesîka-da, «Bin ikiyüz doksan sene-i hicriyyesinde sene-i mâliyye 1289 Kal'a-i Sultâniyye sancağına mülhak Bayramic kasabasında tevellüd ettiği Tezkire-i Osmâniyye sûret-i musaddakasında muharrerdir» cümlesi vardır. Müellifimiz, bu münâsebetle, «... İstanbul'da Fâtih'te Sarıgül'de doğduğunu bildiğimiz Âkif'in, nüfûs tezkiresi sûretinde *Kal'a-i Sultâniyye sancağına mülhak Bayramic kasabasında* doğduğunun kayıtlı olduğunu gördük. Doğum târihi, *Fâtih Ders-i 'âmlarından İpekli müteveffâ Tâhir Efendi'nin mahdûmu* oluşu, bulunduğu me'mûriyetler hakkında verilen bilgiler gösteriyor ki, bu Mehmed Âkif, bizim şâir Mehmed Âkif'tir. Bu i'tibârla şâirin resmî hâl tercemesini okuyucularımıza sunmağı faydalı buluyoruz» diyor (S. 53). Bu ifâdesinden anlaşıldığı üzre, her zamân olduğu gibi ihtiyâtı elden bırakmıyor; kesin bir ifâde ile, Âkif'in Sarıgül'de değil, Bayramic'de doğduğunu öne sürmüyor. Ancak, bu vesîka elimize geçmeden önce Sarıgül'de doğduğunu bildiğimiz, bir başka deyişle, bu vesîka dolayısıyla Bayramic'de doğduğunu öğrendiğimiz fikrinde olduğu da anlaşılmaktadır; Âkif'in nüfûs tezkiresinde Bayramic'de doğduğu kaydedildiğini yazanlar bulunduğu mes'elesine hiç dokunmayışı da, bu fikri beslediğini kuvvetlendirir. Bu hususta yazılanlar gözden kaçmasaydı, *Sonuç* başlıklı bölümünde kaydettiği, «Bu araştırma yazısıyla neşredilen resmî vesîka ortaya koymuştur ki, şimdiye kadar Fâtih'de Sarıgül'de doğduğu bilinen Mehmed Âkif'in doğum yeri, *Kal'a-i Sultâniyye sancağına mülhak Bayramic kasabası*'dır kesin hükmüne (S. 38) varmış olacağını sanmıyoruz.

Âkif'in en yakın dostlarından Eşref Edîb'in verdiği bilgiye göre, «Üstâd, İstanbul'da doğmuş olmakla berâber, nüfûs kâ-

ğıdı Bayramic'den alınmış. Bu sebeple, Mehmed Eşref'i hemşehrî sayardı. Mehmed Eşref, Ezher'e devâm eden fazîlet sâhibi bir Türk talebe...

«Üstâd ilk def'a Bayramic'de mukâbele okumuş. *Kur'ân'*dan okuyacağı sahîfeyi orada ezberler, sonra okumuş. Bayramic'e babasıyla berâber gitmiş. Bayramic'de bir köprü varmış. Oradan aşağı atlarmış. Bir atlar, bir daha atlar, bir daha atlarmış. Çok fa'âlmış. O zaman şalvar giyermiş. Mehmed Eşref diyor: Üstâd bunları kendisi anlatır, Bayramic'den çok bahsederdi. Tahin helvasına da orada alışmış².»

Yine, Âkif'in yakın dostlarından Midhat Cemal'in kaydettiğine göre, «Âkif'in nüfûs tezkiresinde doğduğu yer Bayramic gösterilmiş; bu, yanlışır. Âkif doğunca nüfûs tezkiresi çıkarılmamış ve çocukluğunda, babasıyla Bayramic'e gidince orada çıkarıldığı için, doğduğu yer Bayramic gösterilmiş³.»

Biz, *Mehmed Âkif, Hayâtı ve Eserleri* adlı kitabımızın her iki basımında, Âkif'in çocukluğundanberi yakın arkadaşı İ. E.M. Kemal ile⁴, dâmâdı Ömer Rizâ Doğrul da⁵, onun Fâtih'te Sarıgüzêl'deki evlerinde doğduğunu yazdıklarından, nüfûs kâğıdındaki bu Bayramic kaydinden, orada doğduğu fikrinde olmadığımız için söz etmemiştik; bu gün de, aynı düşüncededeyiz.

II — HİKMET ŞİNÂSÎ

Siyâsî Tanzimât'tan sonra, edebiyatımızda görülen yenilikler gözönüne alınınca, bu bakımdan mühim te'siri bulunan şahsiyetler arasında başta gelen, hatırladığımız ilk isim Şînâsî'dir. Hayâtının son yıllarına doğru eşinden ayrılmış olan Şînâsî'nin âile çevresinde, biricik oğlu Hikmet Şînâsî'den başka kimsesi kalmamıştı.

Kemal Paşa-zâde Said Bey'in *Hakâyıku'l-Vakâyi'* gazetesinde yayımlanan *İngiliz Mektupları* başlıklı yazısının sekizin-

2 Mehmed Âkif, *Hayâtı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, İst., 1357 — 1938, Âsâr-ı İlmiyye Kütüphanesi Neşriyyâtı, s. 123, not—1.

3 Mehmed Âkif, İst., 1939, Semih Lutfi Kitâbevi, s. 181, not—2.

4 Son Asır Türk Şâirleri, c. 1., İst., 1930, Orhâniyye Matbaası, s. 91.

5 Mehmed Âkif, *Safahât*, İst., 1943, Kenan Matbaası, s. v, vii.

cisinde verdiği bilgiye göre Şinâsî, bir teyzesi, onun kızı ve torunu varsa da, onlara yakınlık göstermemiş, *Tasvîr-i Efkâr* gazetesini neşre başladığı sıralarda müvezzi' ta'yin ettiği Yusuf Ağa'dan başka kimseyi evine almamıştır. Yapayalnız yaşayan Şinâsî, oğlunu yatılı olarak Mekteb-i Sultânî'ye vermişti; onu ancak haftada-bir evine geldikçe görebiliyordu. Hikmet Şinâsî'yi yakından tanıyan Ahmed Râsim, onun, «babasının meşreb ve mizâcından bir haylisini tevârüs ettiğini, bir fazla olarak işrete çok düşkünlüğünü, babasından pek az söz ettiğini yazmıştır»⁶.

Hikmet Şinâsî musahhih olarak çalışmış, ara-sıra ba'zı yazıları da neşredilmiştir. Bu yüzden, basın hayâtımız mensûb-larından birçoğu onu yakından tanımışlar, hâtıralarına yer verdikleri yazılarında ondan da bahsetmişlerdir. Bu yolda yazılanların birleşik bir yanı da, Hikmet Şinâsî'nin pek garibse- nen huyları bulunduğu, bunlara dâir verilen örneklerin, mi- zâhî bir fıkra mâhiyetinde olduğudur. Ahmed Râsim'in de, onun karakterini canlandıran fıkralarına, muhtelif yazılarında yer-yer rastlarız. Aşağıya olduğu gibi aldığımız fıkra, bunla- rın güzel, ma'nâlı örneklerinden birini teşkil eder:

«1310 zelzelesinde *İkdâm*'ın ilk matbaası dâhilinde bulun- yordum. Binânın duvarları açılıp kapanmağa, dösemeler gidip gelmeğe başlayınca birden şaşladım. Etraftan kopan çığlıklar, feryâdlar, hızlı-hızlı işitilen koşuşmalar, çağırışma, bağırışma- lar tehlikenin bir sallanmadan ibâret olmadığını kuvvetli-kuv- vetli anlatınca, ilk işim kendimi kapının eşiğine atmak, orada durmak oldu. Böyle zamanlarda binâ dâhilinde, ta'biri câiz ise en emîn, en mahfûz mahal buralarıdır; hâlbuki, Şinâsî-zâde Hikmet merhûm, boylu boyuna yazı masasının altına yatmış idi. Şaşkınlık, ona yalnız tavanın yıkılacağını hissettirmiş... Bil- miyordu, yattığı yer de diğer bir tavanın üstüdür!»⁷

«İnsan böyledir. Her işin altını-üstünü düşünmek büyük bir metânet-i fikriyeye, büyük bir nufûz-i nazara muhtâttır.»

6 *Matbûât Târihine Medhal* — İlk Büyük Muharrirler'den Şi- nâsî, İst., 1927, Yeni Matbaa, s. 48 v.d.

7 *İstanbul Mektupları, Hâkimiyet-i Milliye* gzt., Yıl 4, nu. 1227, 22 Eylûl, 1924.

Yeni devirler edebiyatımızda, birçok şahsiyetler, birçok mes'eleler olduğu gibi, Hikmet Şinâsî'nin hayâtının da ele alındığı, ciddi çalışma verimi bir araştırma yoktur; onun hayâtını aydınlatacak malzeme, maddî ve ma'nevî bir parçası bulunduğu Şinâsî'nin hayâtı hakkında ileride yazılacak esaslı bir monografi için de faydalı olacaktır.

III — ÇİFTE FİİL EKİ: BELİRLEMEK

Arapça'daki *bedihî*, *zâhir*, Farsça'daki *âşikâr* kelimelerinin Türkçe'mizde aynı fikri anlatan güzel bir karşılığı vardır: *Belli*, *besbelli*... Bu kelimeler Arapça, Farsça'daki karşılıkları gibi *açık*; *açık olan*; *delîl ve isbâta lüzûm göstermeyecek derecede meydanda olan* anlamında da kullanılır. Kelimenin kökü, açık ma'nâsına gelen *bel*'dir; Ahmed Vefik Paşa'nın lugatında *bel-bel bakmak*; *beliñ*; *beliñlemek* kelimeleri, *muayyen etmek*; *gözleri şaşkın*, *açık-açık bakmak*; *hayretle bakmak* anlamına geldiği belirtilmiştir⁸. Şemseddin Sâmî, *bel* kelimesinin «bizce bugün bırakılmış ise de» *belli*, *belirmek*, *bellemek* gibi kelimelerin, bu esas kelimeden türetildiğini yazmıştır⁹. Onun kaydettiği gibi, *bel* kelimesi bırakılmış değildir; *bel-bel bakmak* kelimesinin halk hikâyelerinde kullanıldığı gibi, günümüzde de, halk arasında yaşadığına, canlılığını sakladığına birçoklarımız ara-sıra tanık olmuşuzdur. *Bel*, anlattığı fikirler dolayısıyla sık-sık başvurduğumuz, bu yüzden, ondan türetilenler de çok kullanılan kelimelerimizdendir. Uygur Lehcesi'nde, *bel*'den türetilen, *alâmet*, *alâmeti-i fârika*, *simbol* (eser, nişan, iz; birşeyi, veyâ şahsı ötekilerden ayırdetmek için konulan işaret; birşeyin benzerini, onu hatırlatan, onun içine aldığı izler aracılığıyla canlandırma, şekillendirme, anlatma) fikirlerini ifâde eden bir kelimemiz de var: *Belgü*¹⁰... Fıransızca'daki *Symbole*

8 *Lehce-i Osmânî*, İst., Receb, 1293 (1877), c. 1., Tab'hâne-i Âmire, *bel* mad. bundan üretilenler.

9 *Kâmûs-ı Türki* İst., 1317, *İkdâm* Matbaası, aynı maddeler. Bu gibi kelimeleri, birçok lugatlerimizde buluruz.

10 Ahmed Caferoğlu, *Uygur Sözlüğü*, İst., 1934, Burhâneddin Matbaası, *Belgü*, bundan türetilmiş kelimeler: *Belgülük*, *belgürmek* (belirmek), *belgürtmek* (belirtmek).

(benzeri, farksız, yine o, v.b.) kelimesini Türkçe'leştirmeğe kalkışarak *simge*'yi uydurup yaygınlaştırmaya çalışacağımıza, *alâmet*, *alâmet-i fârîka*, *temsîl*, v.b. kelimeleri yerine, Türkçe'mizde asırlar öncesindenberi var olan *Belgü* kelimemizi kullanamaz mı idik? Türkçe'nin çok eski, çok zengin, mantıklı bir grameri bulunan, kelime türetilmesine çok elverişli olduğunu bilseydik, bunu inkâr etmeseydik, yabancı kelimelerin bırakılmasıyla meydana gelen fikir boşluğundan kurtulurduk; bu boşluğu, böyle kelimelerin Türkçe'mizdeki karşılıklarını araştırıp bulmakla, bu olamıyorsa, Türkçe kelimelerden, gramer kâidelerine bağlı kalarak yeni kelimeler türetmekle kapatabilirdik. Her dil için, sâdeleştirmede, millileştirmede tutulacak doğru yol budur; Türkçe'nin nasıl gelişip zenginleştiğini bilmeyenlerin, gramer bilgisinin incelikleri bir yana, en basitinden yoksun kimselerin uydurup öne sürdükleri, her propaganda aracılığından faydalanarak yaygınlaştırılmasına çalıştıkları uydurma kelimelerle dil sadeleştirilemez. Bu yolda ön-ayak olmak; üstelik, kelimelerin, dolayısıyla fikirlerin ifâde kudretini kaybetmesine, gramer bilgisinin hiçe sayılmasına, yeni yetişenlerin mantık bakımından gelişmelerinin engellenmesine de yol açar. Bize bunları düşündüren ve yazdırtan, Radyo ve Televizyon'da, üç-beş aydanberi, *Haberler* verilirken en çok tekrârlanan, ara-sıra gazete ve mecmualara da sıçrayan *belirlemek* kelimesi oldu.

Sözünü ettiğimiz *Haberler*'den aldığımız aşağıdaki örnekler, ayrı ayrı iki fiil ekini birden, yanyana içine alan, fiillerin üretimi bakımından gramerce yanlış *belirlemek* kelimesinin, hangi ma'nâlarda kullanıldığını, daha doğrusu, sezgi yoluyla ba'zan birşeyler anlattığını, ba'zan hiçbir fikri anlatamadığını *belirtecektir* sanıyoruz:

1. Arpaçayı Barajı'nın temeli atılacağı zamânı **belirlemek** için
2. Uygulanacak kültür programının esasları **belirlenecek**
3. Petrol Bakanları'nın, petrol fiyatlarını **belirlemek** üzere toplandığı
4. Öğrencilerin, Millî Eğitim Bakanlığı'nca **belirlenecek** Öğretmen Okulları'na yerleştirileceği

5. Olayların karşısında alınacak tedbirlerin de **belirle-**
neceği toplantıda
6. Kaçanlardan birinin deri ceketli olduğunu **belirleyen**
detektifler
7. Deprem hasârının **belirlendiği** köylerde
8. bu şarkının doğuş nedenini **belirlemektedir**.
9. Leylâ Hanım'ın büyük şahsiyetini **belirleyebilmek** için
eserlerinden örnekler veriyoruz.
10. çeşitli tedbirlerin alınmasının **belirlendi-**
ğini söyledi.
11. TRT'nin san'atçı ihtiyaç kadrolarını önce-
den **belirlemesi** istenildi.
12. Müfredât programları henüz **belirlenmediğinden** . .
13. kimliği **belirlenemeyen** kişi tarafından öl-
dürülmüştür.

Bilindiği gibi, gramer deyimiyle *basit* bir kelime olan *bel'e* *ir* eki getirilerek *belirmek* fiili üretilmiştir; *baş—başar—mak*; *yaş—ar—mak*; *kara—r—mak* gibi... Basit bir kelimedenden fiil üretmek için kullanılan bir başka ek *le*, *la*'dır: *baş—la—mak*; *ka—ra—la—mak* gibi... *Bel* basit kelimesinden *belirmek* fiili üretildikten sonra, kelimeye fiil anlamı kazandırmak için getirilen *le* eki, hiçbir ma'nâ ifâde etmemekte, gramer bakımından yanlış, yadırganan, söylenişi güç bir kelime meydana getirilmiş olmaktadır. *Başarmak*, *yaşarmak*, *kararmak* fiilleri yerine *başarlamak*, *yaşarlamak*, *kararlamak* denilebilir mi? Bu sorumuza «Evet!» karşılığını verebilecek, *ir* ekiyle fiil ma'nâsını kazanan *belirmek* kelimesine, bu ekten sonra yer verilen ikinci bir fiil üretme ekinin, dolayısıyla *le*'nin, bu kelimedede neyi ifâde ettiğini anlayan ve bunu anlatabilecek düşünen bir kimse-
nin bulunabileceğini sanmıyoruz. Lugatlerimizde, *bel*'den türetilen *belge*, *belirli*, *belirsiz*, v.b. isim ve sıfatlara; *belirmek* fiilinin cümledeki ma'nâsına göre *geçişli* (*müteaddî*; *oldurgan*), *geçişsiz* (*mechûl*, *lâzım*) şekillerine, bir başka deyimle *belirtmek*, *belirtilmek* kelimelerine yer verilmiştir¹¹; bu gibi keli-

11 Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı lugatlerde de **belirmek** şeklinde bir kelime yoktur: **Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi**, c. 1., A—D, İst., 1939, Maârif Matbaası. **Derleme Sözlüğü** — 11., B, Ankara, 1965, Türk Tarih Kurumu Basımevi. Bu lugatlerin her ikisinde daha çok ikincisinde, **bel**'den türetilmiş epeyi kelime bula-biliriz.

meler, cümlede kullanılışına göre, *âşikâr*, *bedîhî*, *muayyen*, *zâ-hir* yabancı kelimelerinin Türkçe karşılığı olarak, ötedenberi kullanılmaktadır. Yine, o yabancı kelimelerin karşılığı olmak üzere, yalnız *bel'*den üretilenlere saplanmayıp, cümledeki anlamını gözönüne alarak, *aydınlanmak*, *kendini göstermek*, *apa-çık*, *ortaya çıkmak*, *açıkça anlaşılmaq*, *açıklığa kavuşmak*, v.b. kelimelerden de faydalanılabilir; böylece, kelime hazinesinin yoksulluğunu ortaya koyan, *tekrar* adı verilen o ifâde yanlışla-rı da önlenmiş olur.

Radyo ve TRT Türkçesi'nde üzerinde durulmağa değen, şüphesiz, yalnızca *belirlemek* kelimesi değildir; verdiğimiz bu tek örnekle, böyle kelimeler yaratıp kullanmağa yol açan bilgi ve düşüncenin, çoğumuzun bilip yakındığı gibi, dil ve başka bakımlardan nelere meydan verdiği, nelere meydan verebile-ceği mes'elesine dikkati çekme borcumuzu ödemeğe çalıştık.

IV — AHMED HÂŞİM'İN ŞİİRLERİNİN SÂDELEŞTİRİLMESİ

Piyâle'sine Nazire: Çorba

Ahmed Hâşim, 1908'den sonraki Türk şiirinin en çok ün ka-zanan şâirleri arasında başta gelenlerindendir. Senbolist olu-şu dolayısıyla işlediği fikirlerin yadırganması, ma'nânın açık-ca anlaşılamayışı eserleri hakkında sürüp giden münâkaşalara yol açmıştır; Türkçe'miz gün günden sâdeleşmekte devâm et-tikçe, Hâşim'in şiirleri dil bakımından da, yabancı kelimelerle fazla yüklü olduğu öne sürülerek tenkidlere uğramıştır. Onun birkaç şiirini, herhâlde dil yönünden anlaşılır hâle getirmek için, Behçet Kemal Çağlar, manzûm olarak, yabancı kelime-ler yerine Türkçe'lerini koyarak sâdeleştirmeye denedi. Rah-metli Behçet Kemal Çağlar rûh ve şiir anlayışı cihetinden Hâ-şim'le bağdaşamayacağı gibi, dil ve edebî kültürce de böyle bir denemeye hazırlıklı olmadığından bu yolda başarı göstere-memiştir; bunlarda, yabancı kelimelerin iyi seçilmeyen Türk-çe karşılıkları ba'zan ma'nâca da birbirini tutmadığı gibi, çok garip ma'nâ verilen mısralar da vardır. Göstereceğimiz bir tek örnek bile, Hâşim'in *O Belde'sindeki*, *usançı* (veyâ sıkıntı ve bıkkınlığı) *anlamayan* (bu acıyı tatmayan) *nesle tanıdık de-*

ğiliz (Neslimizde bu acıyı tatmayan yoktur) fikrini, en kısa yoldan, kelimelerin o yumuşak âhengiyle daha derinden duyuran,

Melâli anlamayan nesle âşinâ değiliz

mısrâının,

Kaygıdan anlamayan kuşağı dost biliriz

hâline getirilmiş olması, bu denemenin mâhiyetini anlatmağa yeter sanıyoruz ¹²!

Hâşim'in aynı şiirinin, B. K. Çağlar'ınki gibi yine bütünü-nü, fakat *O Belde* başlığını değiştirmeksizin Şevket Rado da sâdeleştirmiştir ¹³. Bunda, şiirin aslındaki âhenk biraz kaybolmuştur. Böyle de olsa, şiirin çok iyi anlaşılmış olması, bunun en yerinde kelimeler seçilerek anlatılması, Hâşim'i hatırlatan üslûbu sâdeleştirilmesinden beklenen faydayı sağlamıştır. Şevket Rado, *O Belde*'nin, «Bugünkü nesiller için anlaşılmaz ve dolayısıyla okunmaz olmuş bu hâriku'l-âde şiirin edebiyatımızın karanlıklarında derin bir uykuya dalmasına» gönlü râzı olmadığı için bu işi yaptığını bildiriyor; «Birkaç ay, geceli-gündüzlü uğraşarak, *O Belde*'yi sâdeleştirirken Hâşim'i kırma-mağa, hattâ incitmemeğe çalıştığımı söylemek isterim. Belki, şiirin yüzde-seksenini Hâşim'in yazdığı gibi bıraktıktan sonra, anlaşılmaz olmuş yüzde-yirmisini aydınlığa çıkarırken, Hâşim'in edâsını bozmamağa çalıştığımı takdir edeceğinizi umuyorum. Şübhesiz bu aydınlığa çıkarma gayreti sırasında şiirin dokunduğum kısımları zedelenmişse de, kanâatimce yok olmuş de-ğildirler» diyor. Şevket Rado, hiçbir şiirinde serbest nazmı kullanmayışı bakımından Hâşim'den ayrılır: *Akşam, Hüzün, Bekleyiş, Sessizlik, Gün Sonu, Gölgeler*, v.b. şiirlerine dayanarak, ele aldığı mevzûları mücerred, gözle görülemeyen yönleriyle işlemek, o şeyi gözönünde canlandırma değil, düşündürüp duy-gulandırarak, âhengin de yardımıyla anlatmağa çalışmak bakı-

12 Ahmet Hâşim'den bir çeviri daha: *O Ülke*, Türk Dili mec., c. ix., nu. 105, 1 Haziran, 1960, s. 456.

13 Bir Şiiri Sâdeleştirmek, *O Belde*, Hayat Tarih Mecmuası, nu. 6, Temmuz, 1973, s. 8, v.d.

mından Hâşim'i hatırlatır ¹⁴. Şâirimize, sâdeleştirdiği *O Belde*'ye başarı yollarını açan, üslûbunun Ahmed Hâşim'le birleşik bu yanları olduğunu söyleyebiliriz.

*

Şâirlerimizin üslûb husûsiyetleri, başkalarınınkine hiç benzemeyen, hattâ ba'zan yadırganan husûsiyetleri ele alınarak yazılan mizâhî şiirler, edebiyatımızda oldukça kabarık sayıdır. Başta gelen şâirlerimizin, Fikret, Süleyman Nazif, Ziyâ Gökâlp, Âkif, Mehmed Emin, v.b. üslûblarını taklitle meydana getirilen şiirlerin en canlı örneklerini Halil Nihad Boztepe, Fâzıl Ahmed, İbrâhim Alâaddin, Fâruk Nâfiz'in verdiğini söyleyebiliriz.

Fâzıl Ahmed Aykaç, *Biraz Hâşim* başlıklı gazelinde, şâirimizin üslûbunu, işlediği fikir, duygu ve hayâller bakımından yakalamıştır;

*Düşünür, giryelenir karşıda tek bir sarı kandil
Çekilir, hicret eder belde-i esrâra sevâhil*

beytiyle başlayan bu gazelin, sonundaki tarihten 1913 Martı'nda yazıldığı anlaşılır ¹⁵.

Hâşim'in en meşhur şiirlerinden olan *Piyâle*, yanılmıyorsa, önce 1922'de, *Dergâh* mecmuasında basılmıştır ¹⁶. Bu şiirini kendisinin de çok beğendiği, şiir kitabına bu adı koymasından, kitabının ilk şiiri olarak yer vermesinden anlaşılır. *Piyâle*'nin nazım şekli bakımından aynı olan *Çorba*, «Ahmed Hâşim Bey'in nefîs *Piyâle* manzûmesine nazîredir» notu verilerek, Kartal takma adıyla yayımlanmıştır ¹⁷. Bu mahlasın kim tarafından kul-

14 Bu v.b. şiirleri için, Şevket Rado'nun *Şiirler* adlı kitabına bakılabilir (İst., 1970, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanâyii A.Ş. Ba-
'İAƏWIS

15 Fâzıl Ahmed, *Hitâbeler, Şiirler, Hicivler ve sâire*, İst., 1934, *Akşam* Kitaphânesi, s. 76.

16 Yıl 1., c. 11., nu. 24, 5 Nisan, 1338/1922.

17 *Açık Söz* gzt., yıl 4, nu. 672, 3 Kânûnısânı, 1339/3 Ocak,, 1923. Bu nazirenin, Ahmed Hâşim'in *Piyâle* adlı kitabı henüz yayımlanmadan (*Piyâle*, İst., 1926, İlhamî—Fevzî Matbaası; *Piyâle*, Yeni Tab'ı, İst., 1928, Muallim Ahmed Hâlid ve İkbâl Kitaphâneleri), *Piyâle* adlı şiirin *Dergâh* neşrinden sonra neşredildiği anlaşılır.

lanıldığını henüz tesbit edebilmiş değiliz. Şiirin metninde geçen Doğan Bey ile, Şâhin adları görülüyor; *Çorba*'nın neşredildiği *Açık Söz* gazetesinde her ikisinin şiirleri vardır. Doğan'ın, Akagündüz'ün mahlası olduğunu, birçok ip-uçlarına dayanarak tesbit ettik; Şâhin ile kimin kasdedildiğini henüz bilmiyoruz. Bu güzel, mizâhî nazîrenin daha iyi kıymetlendirilebilmesi için, *Piyâle* metninin neşrini de faydalı bulduk:

P İ Y Â L E

Karaosman-zâde Câvide Hanımefendi'ye

*Zannetme ki güldür, ne de lâle,
Âteş doludur, tutma yanarsın
Karşında şu gülgün piyâle!*

*İçmişti Fuzûlî bu alevden,
Düşmüştü bu iksîr ile Mecnûn
Şîr'in sana anlattığı hâle..*

*Yanmakta bu sâgardan içenler,
Doldurmuş onun'çün şeb-i aşkı
Baştan başa efgân ile nâle..*

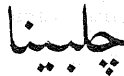
*Âteş doludur, tutma yanarsın
Karşında şu gülgün piyâle..*

Ç O R B A

*Zannetme ki göldür, ne de deryâ,
Âteş doludur, tatma yanarsın,
Karşında şu bir tas dolu çorba!*

*İçmişti Doğan Bey bu alevden,
Düşmüştü bu iksîr ile Şâhin
Tıbbın sana anlattığı hâle..*

*Yatmakta bu tasdan hep içenler
Doldurtmuş onun'çün çülebina¹⁸
Yaştan yaşa hindî ile dolma*

18 Bu kelime *Açık Söz* gazetesinde şeklinde yazıl-

mıştır; doğru olarak okuyup okumadığımızdan emîn değiliz. Çam

*Âteş doludur, tutma yanarsın
Destimde şu bir tas dolu çorba*

Hâşim, *Piyâle* adlı kitabının başında yer alan *Şiir Hakkında ba'zı Mülâhazalar*¹⁹ başlıklı yazısında, senbolist bir şâir görüşüyle bu yoldaki düşüncelerini etraflıca anlatırken, «Şiirde ma'nâdan ne kasdedildiğini» bilmediğini, vuzûh'un, bir başka deyişle ma'nâda açıklığın «esere âit olduğu kadar okuyanın da zekâ ve rûhuna âit» mes'elelerden biri olduğunu, «en güzel şiirler ma'nâlarını kâri'in hayâlinden alan şiirlerdir» düşüncesinde bulunduğunu da yazmıştır. Bu şiir anlayışı dolayısıyla, yukarıya aldığımız *Piyâle*'sinde ma'nâca açıklık aranılmaz; aşkın, şiirin rûhumuzdaki te'sirlerini, uyandırdığı duyguları sezdirmeğe çalışmıştır. Hâşim'in bu kendine öz yanları, *Piyâle* nazîresinde, bunlara aykırı yönden ele alınmıştır: *Piyâle*ye karşı, içindeki çorbanın sıcaklığını maddeten hissettiğimiz tas; bundan fazla içmenin sıhhi te'sirleri.. Bu mizâhî şiiri başarılı kılan, asıl adını gizleyen şâirimiz Kartal'ın, Hâşim'in belli-başlı üslûb husûsiyetlerini çok iyi yakalamış olmasıdır.

Edebiyatımızın her devrine âit mühim şahsiyetlerin üslûb husûsiyetlerini canlandıran, onlar hakkındaki araştırmalarda gözönüne alınmayan mizâhî epeyi şiirlerimiz vardır. Onların üslûblarını çok iyi anlatıp canlandıran bu gibi şiirlerin bir yana bırakılmaması gerekli olduğuna dikkati çekmek için, *Piyâle*'ye karşı *Çorba* nazîresiyle bunun bir örneğini vermeğe çalıştık.

Ankara — 24 Şubat, 1977

tahtasından yapılan saplı kab ma'nâsına gelen **çüle** kelimesi, bunun **çüleke**, **çülepe** şekilleri de vardır (*Derleme Sözlüğü*, c. III., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1968, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 1307). **Çülebine**, kâfiye zoru ile **çülebina** şeklinde yazılmış, **çam tah-tasından yapılan saplı kabına** anlamında olabilir.

19 Hâşim'in, şiirde ma'nâ, vuzuh bakımından uğradığı tenkidler üzerine yazdığı *Şiir Hakkında ba'zı Mülâhazalar*, *Piyâle*'den önce *Dergâh* mecmuasına, en çok baş kısımları farklı olarak, **Musâhabe — Şiirde Ma'nâ** başlığıyla yayımlanmıştır (Yıl 1, c. I., nu. 8, 5 Ağustos, 1337/1921).

G A Z E L

Gamzeden öksesi gönlüm düşürür yâr eline
Bülbül olmaz dilimin nağmesi eyvah, gülüne

Zülfünün rengini vurmuş dil-i sôzânıma âh
Kara bağrım el açar kâkülünün her teline

Savrulup dil reh-i sevdâsına meftûn uçuşur
Bir düşer, bin tutuşur âteş-i aşkın külüne

Zülf-i zincîrine mahkum ki perîşan sürünür
N'ola mecnun diye âşık düşe âlem diline

Ey Mürîd ay yüzü yârin sana âyîne tutar
Göresin kendini renksiz, bürünüp yâr tülüne

23, 27 Eylül, 1975 — İstanbul

Mustafa Tahralı

DOKTOR KUNOŞ'UN KONFERANSLARINDAN NOTLAR

Nermin Pekin

Macaristan Encümen-i Dâniş'i (Macar Dil Akademisi) müderrislerinden Doktor İgnas Kunoş, bir Macar dil âlimi olmakla berâber aynı zamanda Türk milletini yakından tanıyan, Türk dili ve Türk edebiyâtını, bilhassa halk edebiyâtını, büyük bir zevk ve sabır ile tedkik eden, Türk dili ve halk edebiyâtı hakkındaki tedkiklerini ciltler dolusu eserler hâlinde ortaya koymuş bulunan bir Türkoloji âlimidir.

1925 yıllarında — 65 yaşının üstünde iken — son defâ memleketimize geldiğinde Türkiye'deki seyâhatlerini ve tedkiklerini Türk Ocağı'nda verdiği serî konferanslarında anlatmıştır¹.

Kunoş lisan öğrenmeğe pek meraklı olduğundan, daha lise tahsili yaparken Batı dillerinden başka Rumca ve Lâtince öğrenmiş. Bu sıralarda bir halk adamı, — ve kaptan olduğu için de çok gezmiş olan — amcası ona :

«*Oğlum Rumca ve Lâtince öğreneceğine Türkçe öğren, bize en yakın millet Türkler, en âhenkli en güzel konuşulan dil de Türkçedir.*» demiş ve 200 den fazla Türkçe ve Macarca kelimeyi karşılaştırarak Türkçe ile Macarca'nın münâsebetini an-

1 Veled Çelebi, bu konferansları bir kitap hâlinde toplamıştır. Türk Halk Edebiyâtı, Macaristan Encümen-i Dânişi azâsından Müderris Doktor İgnas Kunoş, İstanbul, 1925 - 1382.

latmış, «Türkçe öğrenirsen hem kendi vatanına hem de Türk-
lere hizmet etmiş olursun» diye nasihat etmiş.

Doktor Kunoş liseyi bitirince Peşte Dârülfünûnu'nda profesör olan müsteşrik Vanberi'nin derslerine devâm etmiş, Türkçe'yi Türk edebiyatını ve Türk - Tatar dillerini öğrenmiş. Vamberi'den öğrendiği kitap dili ve klâsik edebiyat Kunoş'u pek tatmîn etmemiş. Bu milletin bir de halkı vardır o hâlde bir halk edebiyâtı olmak lâzımdır; *çünkü bir milletin halk edebiyâtı, halkının düşünüşüdür, dudaklarının gülüşüdür, rûhunun eğlencesidir, gamının yarası, bahtlılığının gülü, sümbülüdür.* Bu kadar büyük ve eski bir milletin elbette bir halk edebiyâtı olmalıdır, diye düşünmüş ve halk edebiyâtına merak sarmış.

İstanbul'a gelmiş Hocası Vamberi'nin tavsiye mektupları ile Çağatay Lûgatı sâhibi Şeyh Süleyman Efendi ile görüşmüş, Ahmed Vefik Paşa'yı ziyâret etmiş, ve asıl Türklüğün mânâsını onda bulmuş, Vefik Paşa'nın köşkünün mimârisine, döşemelerine, giyinişine, hattâ yemeklerine kadar her şeyinde milîyetini damgalayan husûsiyetleri derhâl fark etmiş.

Vefik Paşa, ona halk edebiyâtını bulması için çok yardım etmiş. Gine bir münâsebetle Şâir Nigâr Hanım'ın meclisinde bulunmuş, orada Ekrem Bey, Ebüzziya Tevfik Bey, Maârif Nâzırı Münif Paşa gibi zamânın tanınmış edibleri ile tanışmış, onlarla da halk edebiyâtı tedkiklerinin lüzûmu hakkında müzâkerelerde bulunmuş, — ve asıl istediği — Nigâr Hanım'ın anesinin kurduğu «tandır sohbeti»nde masallar dinlemiş.

Masallara daha büyük bir ehemmiyetle eğilen Kunoş'a göre «Masal bir milletin mâzîsini rüya görmüş gibi canlandıran en feyizli bir meyva ağacıdır, yazıya geçmiş olmasa da ahâlinin kalbinde yaşar. Kalbden kalbe sirâyet eden duygular, düşünceler ecdaddan toruna mîras kalır. Masal dediğimiz şey bir milletin aynasıdır, her millet için kendi folklor mahsullerini toplamak millî borçtur.»

Kunoş, yıllarca meşakkatli yolculuklarla Trakya'yı, Anadolu'nun birçok yerini adım adım dolaşmış, halkın içine girmiş, dilini şivelerini tesbît etmiş, koşmalar, türküler, destanlar, mâniler ve hattâ bilmececeler toplamış, masallar tesbît etmiş. Ka-

ragöz, Orta Oyunu seyretmiş, bunlarda Türk halk zekâsının inceliklerine, kelime oyunlarına, kıyâfetlerine dikkat etmiş².

Bütün bu topladığı malzemeyi değerlendirerek Almanca, Macarca kitaplar yazmış, şiirleri ve bilmeceleleri Lâtin hurûfâtıyla Macar transkripsiyon imlâsı ile aynen tesbit etmiş, masalları 4 cilt hâlinde Almancaya tercüme etmiştir³. Doktor Kunos eserlerini Lâtin harfleri ile yazmış olmasının sebeplerini anlatırken, Arap harflerinin dilin fonetiğini belirtmediğini bunun için Avrupa müsteşriklerinin Lâtin alfabesini kullanmak mecbûriyetinde kaldıklarını söylüyor.

Kunos'a göre : Gerçi Arap alfabesi Türkçeyi fonetik bakımdan tesbite imkân vermiyor, fakat dünyâda esâsen hiç bir dilin tam fonetik ve mükemmel bir alfabesi yoktur. — Burada Batı dillerinden, Fransızcadan, İngilizceden de örnekler verdikten sonra — Ne Almanların Gotik harfleri ne de İslâvların Kiril harfleri mükemmeldir. Yazı her milletin kendi dilinin hüsûsiyetlerine göre işlene, işlene bir millî kisve kazanır. Dünyânın muhtelif lisanlarına uyan tek bir alfabe düşünülemez. Her millet kendi yazısını zaman geçtikçe yeniden ilâve edilen işâretler yardımıyla lisanlarına uyacak bir sûrette düzelterek okunaklı hâle getirmiştir. Nitekim Türklerin kullandığı Arap harfleri de Arap imlâsından ayrı, kendi şivelerine uygun olarak

2 Kunos bu kıyafetler hakkında da : «Eski elbiseler zâten bir milletin mâzisini, medeniyet hâlini, benliğini âdâtını öyle bir derecede gösterir ki târifi ehemmiyetini meydana çıkarır. Macar asilzâde-lerinin ecdadlarından kalma ve hâlâ kullanılan millî kıyafetleri, meselâ yeniçerilerin devrinde kullanılan hil'atlara sarıklı serpuşlara ziyâdesiyle benzediğinden Türk kibarlarından alınmış olmaları şüphesizdir.»

3

Osman Török
Nèpköltesi Gyutemèny
I Kötet

Oszman-Török Nèpmesèk
Szobeli Köslès Gyüztötte
Dr. Kunos Ígnez
Budapest

Kiadja Meyar Tudományos
Akadémia 1887

yazılıp okunur hâle gelmiştir⁴. Doktor Kunoş burada Arap harflerinin bir gün terk edilmesiyle doğabilecek mahzurları da uzun uzun anlattıktan sonra Türklere bâzı tavsiyelerde bulunuyor. «*Garb milletlerinin etvârını taklitten Şark milletleri sakınmalıdır*» diyerek söze başlayan Kunoş, Türklere Japonları misâl gösteriyor :

«*Uzak Doğu'nun bu en medenî milleti olan Japonlar, en zeki olan gençlerini Avrupa'nın muhtelif memleketlerine gönderip bunlara Garb illerinin ileriliklerini, lisanlarını, muhtelif ilim ve hünerlerini taklid etmeksizin öğretiyorlar. Bunlar kendi memleketlerine dönünce Avrupa'da tahsil ettikleri şeylerden memleketlerini faydalandırmaya çalışıyorlar. Onlar Japon gibi gidip Japon gibi dönerler ne lisanlarını ne âdetlerini ne yazılarını kaybetmişlerdir. Dünyânın en çetin yazısına sâhip oldukları hâlde yazılarını bile terk etmemişlerdir. Garb'da gördüklerinin görülmeğe değer cihetlerinden istifâdeye bakmışlar ve memleketlerinin menfaatine çalışmışlardır.*»

Kunoş, Türkler de böyle yapmalı Türklüklerinden birşey kaybetmeden Garb ulûm ve fûnûnunu memleketlerine getirmelidirler, herşeyden evvel lisâna ehemmiyet verilmelidir. Milîyet hissinin ve kuvvetinin en mühim vâsıtası lisandır, bir milletin sağlam kalabilmesi için sağlam bir lisâna mâlik olması lâzımdır, diyor.

Doktor Kunoş bundan sonra Macar dilini nasıl açık ve millî sağlam kâidelere bağlanmış bir lisan hâline getirdiklerini de anlatarak Türk milletine bu yolu da göstermek istiyor.

Macarlar önce fen akademisine bağlı bir dil akademisi kurmuşlar, senelerce, milletçe el ele verip çalışmışlar, evvelâ el yazmalarından başlayarak bütün eski eserleri neşretmişler; bu eserleri en eskisinden en yenisine kadar tarayarak Macar kelimelerinin hepsini toplamışlar, 3 büyük cilt hâlinde yayınlamışlar. Sonra Macaristan'ın muhtelif lehçelerindeki lûgatleri gene 3 küçük cilt hâlinde toplamışlar — bu işte en çok genç üniversite talebeleri fahrî olarak çalışmışlar —. Daha sonra da

4 Türk Halk Edebiyatı; Doktor İgnas Kunoş İst. 1925, s. 61.

kendi dilleri ile alâkalı dilleri tedkik etmeğe başlamışlar Fin-Uğur ve Türk-Tatar dillerini incelemişler.

Fin dil âlimleri kendilerine büyük yardımda bulunmuş. İşte Doktor Kunoş da Türk dili üzerindeki tedkiklerini en çok bunun için yapmış, bütün bu mesâî sâyesinde Macarca sağlam, açık ve milli bir dil hâline gelebilmiş. Macar milletinin, şuûrlu millet ve dil sevgisi ve sabırlı çalışmaları Macarcayı yaşatmış.

Çok kısa hatları ile açıklamağa çalıştığımız bu mesâî bize şu ilhâmı vermelidir.

Her milletin yazısı kendi dilinin bünyesine, fonetik husûsiyetlerine göre işlene işlene zamanla tekâmül eder 50 yıla yaklaşan harf değişikliğimiz üzerinde şimdiye kadar ilmi ve metotlu hiçbir işleme yapılmamıştır. Bu işlemeyi yapmak elbette hakiki dil âlimlerine düşer.

Şimdiye kadar dilimizin mes'elelerini hâlledebilmiş, bünyesine uygun bir imlâ lûgati de yapılamamıştır, Kunoş'un târif ettiği gibi müsbet netice veren dil çalışmalarımız yoktur. Mütehassıslardan teşekkül edecek resmi bir dil akademisinin hâlâ hasretini çekiyoruz.

İNCİLER İNCİSİ

Muhsin Ziyâ

Daha önce 1975 yılını Avrupa miras yılı olarak kabûl eden ve geçen aylarda Strasbourg'da toplanan Avrupa Konseyi, İstanbul'un târihi binâ ve âbideleriyle, tabiat güzelliklerinin, bu arada husûsiyle Haliç ve Boğaziçi'nin bütünüyle korunması icâb ettiği yolunda bir karar almıştır.

Bu, şüphesiz sevindirici bir haberdir. Zîrâ ecdâdın bir oya işler gibi yerine göre inşâ ettiği, lâkin bizim yıllar yılı, güzelliklerine, şekillerine, bir kelime ile şiirine bîgâne kaldığımız, mîmârî değerlerini görmediğimiz, hissiz ellerde yakılan, yıkılan, yok edilen bu miras için, yapılan şikâyetlere bir yenisi ekleniyor. demektir. Bu kere dışardan gelen îkaz, belki bizde bir uyanış, bir toparlanış, geri gelmesi, yeniden yapılması mümkün olmayan güzelliklerin, günbegün gözlerimizin önünde yarak, yıkılarak, kesilerek yok olmasına karşı bir gayret doğurabilir.

Gerçi, daha bundan ellibeş yıl evvel, büyük şâirimiz Yahyâ Kemâl Beyatlı'nın: «Fakat şikâyet eden edebiyattır, hayat onun sesine kulak vermez. Sınâat-ı cesîme ve ticâret-i şedîde güzellikleri mahvederken, o bağırır, söver, lânet eder, fakat bankalar ve fabrikalar kör ve sağır birer mahlûkturlar, işitmezler, görmezler, muttasıl istilâ ederler»¹ diyorsa da, bu feryat ve şikâyetlerden, hiç değilse birkaç kişide hâsıl olacak küçük bir in-tibah, bu emânetin korunmasında, belki bir avuç harç olabilir, diyoruz.

Haberin biraz acı, buruk bir tarafının olduğunu da söylemeliyiz. Ecdâdın bizlere emânet ettiği bu güzelliklerin üzerine titremek, ihyâ etmek, daha da güzelleştirmek, halkımıza bu

¹ Tevhîd-i Efkâr, 21 Mart 1922.

medeniyetin kıymetini, şiirini duyurmak, varlıklarının bilhassa gelecek nesiller için ne türlü lâzım olduğunu öğretmek için, bir de dışardan dürtüklenmemiz mi lâzım gelecekti?

Demek buna müstahâk olmuşuz. Elbette ki bâzan kazâen, bâzan da kasten, hepsi birer bedîa olan nice saraylar, yalılar, köşkler yanarken, asırlık çınarlar, korular kesilirken, beton denen canavar kollarını bir ahtapot gibi kıyıları süsleyen bahçelere, korulara uzatırken, sesimiz çıkmaz, kılımız kıpırdamazsa, içerden de, dışardan da îkaz ve itâba mâruz kalmamız, her zaman tabîi ve mukadderdir.

Avrupa Konseyi kararı üzerinde düşünürken, artık Haliç'i bir tarafa bırakalım, onun kurtarılacak tarafı kalmadı, demek ne kadar acıdır! Kıyıları akla gelmez fabrikalar, imâlâthâneler, depolar ve tezgâhlarla dolarak, âdetâ nefesi kesilen Haliç'in suları, bu te'sislerin gece gündüz boşalttıkları her çeşitten kimyevî pislikler, dökülen artık yağlarla kaynaşarak, pis renkli, son derece iğrenç kokulu bir ölüm çamuru hâline gelmektedir. Bu çamur çoğalmakta, bütün suları ve kıyıları istilâ etmektedir.

Evet, Haliç'in iğrenç bir koku yaydığı, artık günlük gazete haberlerindendir.

Vaktiyle Haliç'in kıyılarını süsleyen san'atla işlenmiş mermer merdivenli narin, beyaz saraylar, üzerlerinden hanımcıları, salkımlar sarkan duvarlar, rengi, neş'esi ve iç açan manzaraları ile, ta... uzaklara gülümseyen bahçeler, mesireler yıkılmış, yakılmış, târümâr edilmiştir. Bunların yerine iki kıyıya dikilen, kötü beton binâlar, karanlık, çirkin suratlarıyla görüş ufkunu kapatmış, bulanık ve kokulu sular, ruh bezdiren ümitsizlik veren bir hâl almıştır. Bir de buna kara ve deniz vâsıtalarından çıkan gürültüleri, dumanları, fabrika bacalarının durmadan savurdıkları kurumları, beşerî kesâfetin oluşturduğu hay ve hu-yu ilâve edersek, eski Avrupa'nın Altınboynuzu'nda, Eyüp sırtlarından üzgünce seyrettiği Haliç kıyılarımız da, nasıl bir cehennem meydana geldiğini anlayabiliriz.

Haliç böyledir ama, Boğaziçi'nin kurtarılması bakımından, biraz daha ümitvâriz. Boğaziçi'nde kurtarılmayı bekleyen daha bir şeyler vardır, sanırız. Bu son kalan emânetlerin ellerinden tutmak, onarmak, yaralarını sarmak, korumak, sonsuz şükranlara degecek bir davranış olur.

Mevzûun şümûlünü daha iyi görebilmek için, yine büyük şâirimiz Beyatlı'nın:

**Bir lâhzada bir pancur açılmış gibi yazdan,
Bir bestenin engin sesi yükseldi Boğaz'dan.**

beytine uyarak, biz de pancur yerine, bir perde açarak, Boğaziçi'nde çok kısa, târihi bir gezinti yapalım. Tanrının coğrafi bir ihsan olarak bizlere bahsettiği güzellikleri, ecdâdın hiç bir yabancı tesiri olmadan, kendi zevkiyle, iç dünyâsının haşmetiyle yarattığı mîmârî süslerle, nasıl bir yeryüzü cenneti hâline getirdiğini anlamaya çalışalım.

Boğaziçi, Karadeniz'den kopup gelen serin, mâvi sulara, bir tarafı Asya, diğer tarafı Avrupa olan iki kıyının arasında iki kilometre genişlikte yol veren bir geçittir. Karadeniz'den Marmara'ya kadar otuz kilometre uzayan bu geçitte, sanki iki kıt'anın kıyıları birbirleriyle güzellik yarışına girmiş gibidir. Biri diğerine bâzan sokulan, bâzan uzaklaşan sâhillerin, her iki tarafı da tepeler, korular, derelerle doludur. Kıyılar ise, koylar, burunlar, körfezler hâlinde uzayıp gider. Sanki birbirine âşık olan iki taraf hasretle, sevgiyle bakışırlar da, vuslatın cismânî âdiliğinden korunmak için, aralarında mâvi sulardan bir mânâ bulundururlar. Avrupa baharda çiçeklerini mor ve pembe salkımlarını bir renk, bir koku cûnbüşü hâlinde karşıya aksettirirken, Asya ona, gecelere bir şiir ve mûsıkî derinliği veren billûr mehtâbını, sulara yayılmış gümüş pırıltılarını Yûşâ tepelerinden söken şafaklarını, Çubuklu ve Kanlıca'nın bül-bül seslerini yollar.

Sular, günün ve mevsimin ışıklarına göre renklenir, kıpırdanır ve mırıldanır. Bâzı koylarda durulan mâvi bir ayna gibi, kendisine akseden herşeye bir derûnî mânâ bahşederken, bâzı burunlarda coşmuş, heyecanlanmış bir ruhla, Marmara'ya doğru koşar, gider.

Günün çeşitli saatlarında değişen ışıklar gölgeleri, gölgeler şekilleri canlandırır; kıyılara, sulara sinen renkler, Boğaziçi'ne bir gönül cenneti, bir mânâ dünyâsı kıvâmı verir. Sabahlar, bir ümit kaynağı olan ışıklarını sulara, korulara, bahçelere döker; yaz öğlelerinin kızgın güneşi, asırlık çınar ve ıhlamur ağaçlarının sık yapraklarından süzülerek meydanlara, kahvelere, câ-

milere, yollara serinlemiş, durulmuş olarak dökülür. Hareketlerin ağırlaşıp, seslerin durulaştığı bu saatlerde, hava saffetle, rahmetle dolmuş gibi insanı, derûnî bir hâz âlemine sürükler, yaşama sevinci verir. Akşamlar guruplarını, gece ise bir büyü, bir mûsıkî hâlinde mehtâbını getirir. Hele yaz mehtapları Boğaziçi halkını periler dünyâsına alıp, götürür. Herşey madde-den çıkmış, günlük gâilelerden sıyrılmış olarak, bir ruh ve mânâ dünyâsı oluşturur. İnsan bu saatlerde kendini, dünyâsını ve bütün bunları yaratan Tanrı'sını düşünerek derin bir iç murâkabesine varır.

Bütün bu güzellikler, yaradılışından İstanbul'un fethine kadar, bâkir bir dünyâ cenneti gibi ıssız, sâhipsiz, kimsesiz kalmıştır. Târihin bize verdiği bilgilere göre, Boğaziçi'nden türlü milletler, ordular, donanmalar, korsanlar gelmiş geçmişler... Ama bunların hiçbiri buralarda kalıp yerleşmeği düşünmemiş, bu güzellikleri görememişlerdir. Şatafata, haşmete, büyük kıymet vererek, şehircilik ve mîmârî yönünden bir medeniyet yaratan bin yıllık Roma ve Bizans bile, Boğaziçi'nde zikre degecek bir îmar faâliyetinde bulunmamıştır. İstinye, Tarabya, Kandilli gibi bâzı semtlerde yapılan bir kaç manastır, ayazma ve küçük kiliseden başka bir şeye rastlanmamaktadır. Daha önceleri buradan geçen Yunan medeniyetine mensup gemiciler ise, Karadeniz'e çıkarken korkularından, tepelerdeki bâzı kayalıklarda adak yerleri tesis etmişlerdir.

Fetihden evvel görülebilen bütün beşerî teşebbüsler bunlardan ibâret kalmaktadır. Pek tabîidir ki, zamanla gerek iklimin tesîri, gerekse baskınlar, harbler, mücâdeleler sırasında bunların hepsi yıkılmış, tahrîb edilmiş ve yok olmuşlardır.

Bir nur, bir hayır seli hâlinde İstanbul'a giren Fâtih ve ordusu ile gelen Müslüman ecdad, güzeli bilen, seven, anlayan bir gönülle Boğaziçi'ni derhâl farketmiş ve hemen yerleşmeğe başlamıştır. Öyle tabîî bir hâlde ki, sanki bu yerler asırlardanberi kendilerini bekliyormuşçasına, hiç bir zor olmadan, dıştan veyâ resmî bir icbâra mâruz kalmadan, kendiliklerinden gelmişler, görmüşler, sevmiş ve beğenmişler ve derhâl yerleşmeğe başlamışlardır. Yapılan meskenlere yenileri eklenmiş; çarşılar, kahvehâneler, küçük mescidler ve çeşmeler yapılmaya başlanmıştır. Mesîre yerlerinin yanında, bahçeler, üzüm bağları te-

sîs edilmiş, çiftlikler meydana gelmiştir. Bunlar tâze, olgun sebze ve meyvelerini, mahsullerini verirken, Boğaz'ın serin suları da, yalnız kendi halkına değil, bütün İstanbul'a eşsiz balıklarını ikrâm etmeğe başlamıştır.

Gittikçe gelişen bu küçük köylerin ve tabîi mûhitte güzelleşen yaşayışın, kısa zamanda farkına varan devlet ricâlî ve hükümdarlar da Boğaziçi'ne teveccüh etmişlerdir. Bu sevgi, bu ruhla gelen ricâl, her semte yaptıрмаğa başladıkları, câmiler, çeşmeler, mektepler, su bendleri, saraylar, köşkler ve kasırlarla Boğaziçi'ni, bir inci gerdanlık hâline getirmişlerdir.

Ancak bütün bu mîmârî eserler yaptırılırken, gerek yaptıran gerekse yapan, sâdece bir sâhip ve âmir, bir mîmâr ve usta gibi değil, renklerin, şekillerin meydana getirdiği güzelliği sezen, bilen, seven bir peyzaj ressamı, bir ince şâir rûhuyla neyin nereye konacağını, etrâfıyla nasıl bütünleşip kucaklaşacağını hayâl etmiş ve sonra inşâyâ başlamış gibidir. İnce beyaz minâreleri, yemyeşil bir koruya veyâ mâvi sulara irtisâm eden câmiler, saçaklarından, kayıkânelerine kadar, emekle, zevkle işlenerek âbideleştirilen yahılar, saraylar sulara akse-den gölgeleri ile, konduruldukları yerler sanki, kıyıların tâ... jeolojik teşekkülünde kendilerine tahsis edilmiş gibi görünürler. Bütün semte gece, gündüz akıttığı sularıyla, billûr bir mûsikî dağıtan oymalı nakışlı bir çeşmenin yeri, değiştirilecek gibi değildir. Herşey ne eksik, ne fazla, ne sakil, ne de kabadır. Bahçeler, duvarlar, mezarlıklar ve kıyılardan yukarıya tepelere doğru, kıvrıla incele uzayan yollar... O yollar ki, etrâfını çeviren duvarlar ve çitlerden sarkan çiçekler, salkımlar, hanımelleri ve asma dallarıyla süslenmiş olarak, bilinmez bir gönül diyârına giden geçitler hâlinde imtidâd ederler.

Ecdâdın kesif bir îmar faâliyeti ile Boğaziçi'nin hiç bir semtini ihmâl etmeden benimseyip, süsleyerek, nasıl bağrına bastığını daha iyi anlayabilmemiz için, semtlerden zikredeceğimiz değişik bir kaç eser bize yardım edecektir, sanırız. Ancak bu misâller zorlanmadan akla ilk gelen yapılarıdır. Yoksa andıklarımızdan gayri, daha nice incilerin, gerdanlıkta yerleri ayrı ayrı ve birbirinden daha güzeldir:

Tophâne: Sadreddinzâde, Melek Ahmed Paşa, Ebu Said Ya-

- lıları, Cihangir ve Tophâne Câmileri, Siyâvuş Paşa Çeşmesi,
- Salıpazarı, Fındıklı: Salıpazarı, Fındıklı, Pişmâniye Câmileri, Koca Yusuf Paşa, Bıyıklı Ali Paşa Sebilleri, Feyzullah Efendi ve Emnâbâd Yalıları,
- Kabataş: Karabâlî Bahçeleri, Kabataş Câmii, Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi,
- Dolmabahçe: Dolmabahçe Sarayı, Kasr-ı Cihannûmâ, Sâ-yebân-i Hümâyûn ve Bayıldım Köşkleri, Bezm-i Âlem Vâlîde Sultan Câmii, Eminâğa Sebîli, Hümâşah Çeşmesi...
- Beşiktaş: Sinan Paşa, Hamidiye, Abbasâğa, Süleymâniye Câmileri, Kasr-ı Zîbâ, Kasr-ı Dilârâ, İhlamur Kasırları, Yıldız, Çırağan Sarayları...
- Ortaköy: Defterdar Câmii, Baltacı Mehmed Paşa, Safiye Sultan, Yıldız ve Neş'etâbad Köşkü ve Çeşmeleri...
- Kuruçeşme: Esmâ ve Atiye Sultan Sarayları, Kasr-ı Süreyyâ....
- Arnavutköy: Tırnakçı Yalısı, Dâmad İbrâhim Paşa Çeşmesi...
- Bebek: Bebek Çelebi Câmii, Hümâyûnâbad, Dürrüzâde Ârif Efendi Kasır ve Köşkleri, Mısırlı Halim Paşa Yalısı...
- Rumeli Hisarı: Vâlde Sultan Köşkü, Melek Mehmed Efendi, Ahmed Reşid ve Ahmed Vefik Paşa Köşkleri...
- Emirgân: Mirgün Câmii, Dördüncü Murad Köşkü, Haseki Kadın Sarayı, Mısır Hidivi İsmâil Paşa Köşkleri, Şerifler Yalısı...
- Yeniköy: Güzelce Ali Paşa, Fazlı Efendi, Ali Çelebi, Kalendar Köşkleri...
- Tarabya: Elhac Osman Efendi Câmii, İkinci Selim Köşkü, Ypsilanti Köşkü, İkinci Mahmud ve Vâlde Sultan Çeşmeleri....
- Kireçburnu: Kireçburnu Câmii ve İshakağa Çeşmesi...
- Büyükdere: Mahmud Efendi Câmii, bir çok su bendleri...
- Sarıyer: Ali Kethüda Câmii, Mes'ud Ağa Çeşmesi...
- Rumeli Kavağı: Murâdiye Câmii, Vâlîde Sultan Câmii...

Şimdi karşı kıyıya geçerek, Üsküdar'a doğru giderken gözümüze çarpacak emânetlerden bir kaçını zikrederim:

Anadolu Kavağı: Midillili Ali Paşa Câmii.

Yûşâ Tepesi: Kasr-ı Hümâyûnâbad, Mâ-i Cârî Bahçesi...

Akbaba: Canfedâ Hâtun Câmii...

Dereseki: Karakulak Suyu Çeşmesi...

Beykoz: Beykoz Câmii, Ahmed Paşa Mektebi, İshakağa Çeşmesi, Sultâniye Köşkü...

Paşabahçe: Hezarpâre Ahmed Paşa Sarayı, Üçüncü Mustafa Câmii, mektep, çeşme ve hanı...

Çubuklu: Has Bahçeler, Feyzâbad köşk, havuz ve çeşmeleri, Mısır Hidivi Abbas Paşa Köşkü...

Kanlıca: İbrâhim Çelebi, Emin Paşa, Amcazâde Hüseyin Paşa, Saffet Paşa Yalıları, Mihrâbad Mesireleri, İskender Paşa Manzûmesi...

Anadolu Hisarı: Küçüksu Kasrı ve Çeşmesi...

Kandilli: Nevâbâd Kasrı, Âdile Sultan Köşkü, Arnavud Mehmed Paşa Çeşmesi...

Çengelköy: Hamdullah Paşa Câmii...

Beylerbeyi: Ferahfezâ ve Şevkâbad Kasırları, Beylerbeyi Sarayı, Birinci Mahmud Câmii...

Kuzguncuk: Uryânizâdeler Câmii, Kaya Sultan Sarayı, Fethi ve Hüseyin Avni Paşa Yalıları...

Bu saydıklarımızdan gayri daha pek çok mimârî eserler, korular, bahçeler, sâhilsaraylar, kıyılara ve tepelere derûnî bir haz ve zevkle yerleştirilmiş, yakıştırılmış ve böylece Boğaziçi, büyük bir incelikle süslenmiştir. Görülüyor ki, ecdâd, Boğaziçi'nin hiç bir noktasına bigâne kalmamış, yapmış yakıştırmış, güzelleştirmiş, onu ruh okşayan bir dünyâ cenneti hâline getirmiştir. Dahası, zaman ve mevsimler, iklim ve yaşayış, bu imâra yardımcı olmuş, taş ve mermer de kendi sert, çiğ renklerini muhîte uydurmuş; duvarlar, kemerler, merdivenler, rıhtımlar, havanın, nemin rüzgârların, güneşin tesiriyle âdetâ yumuşamış, aşınmış, yosunlanmış ve böylece ayrı ve daha tabîî bir görünüş kazanmıştır. Duvarlara tırmanan hanımelleri, parmaklıklardan sarkan salkımlar, yolları, geçitleri, mezarlıkları renklendiren çiçekler, çatılara, dallara yuva kuran kara ve deniz kuş-

ları renk, şekil, hareket ve sesleriyle, bu güzelliği tamamlamış gibidirler.

Sıra sulara gelince, gerek semtler arası ulaşım, gerekse gezinti için, türlü deniz vâsıtaları ortaya çıkmıştır. Yalıların, sarayların kıyıları, bahçeleri ve koruları süsledikleri gibi, pazar kayıkları, sandallar, kırlangıçlar, piyâdeler de, mâvi berrak sulara renkleri ve şekilleri ile, bir rüyâ iklimi getirmişlerdir. Büyük bir san'at zevki ve ihtişamla donatılmış olan bu vâsıtaların, hiç şüphe yok ki en muhteşemleri saltanat kayıkları idi. Çok îtinâlı yapıları, gözalıcı renkleri ile, belki de dünyâda bir eşi daha görülmemiş eserlerdi. Bu hususta ve bütün Boğaziçi için çok kıymetli bilgiler ihtivâ eden, gerçek bir edebî dil ve edâ ile yazılmış olan muhterem Sâmiha Ayverdi'nin **Boğaziçi'nde Târih** isimli eserinden şu paragrafı almadan geçemiyoruz:

«Saltanat kayıkları içinde dikkati çekenlerden biri muhakak ki, Üçüncü Sultan Mustafa'nın kayığı idi. Bir ak kuş gibi bu bembeyaz kayığa, altın yaldızlı nakışları ve ateş rengindeki tentesiyle, san'at ve zarâfetin bir gurûru denilebilirdi. Oymalı, nakışlı, üç büyük feneri, yirmi altı küreği vardı. Her küreği iki bostancı çeker, dümeni ise âdet gereğince bostancıbaşı tutardı. Bu beyaz senfonide, kürekçiler de beyaz giyer, yalnız akzâdelere bürünmüş bu delikanlıların serpuşları kırmızı olurdu.»

Kayıktaki renkleri, mâvi sularla berâber düşününüz. İyi çekilmiş renkli bir sinema filmi gibi, kendinizi bir peri dünyâsında sanırsınız. Ateş rengi tenteli bu kayıktan sonra, mâvi renkte olan veliahd ve yeşil renkli sadrâzam kayıklarının, onu tâkib ettiğini hayâl ediniz. Manzara daha da ihtişamlı bir hâl alır.

Burada bir kere açarak diyebiliriz ki, bu takımları yenden ihyâ ile, belirli zamanlarda bir gösteriş âhengiyle halka ve turistlere seyrettirmek ne kadar alâka çekici olurdu. Her sene dünyânın dört bir tarafından turist çeken Venedik'in nesi vardır? Şehri her tarafından dilim dilim kesen, bulanık gölgesi, karanlık loş sularında dolaşan gondollar, süslü köprüler, eski kiliseler, bir kaç meydanıyla gittikçe sulara gömülen binâlar... Ancak onlar eskiyi muhâfaza etmesini biliyorlar. Eski eserler, betonun tecâvüzünden masûn kalmış, köprüler her za-

man restore edilmiştir. Kiliseler devamlı bakım içinde olup, nice yüzyıllık hava devâm ettirilmektedir. En mühimi bu kıyılarda sanâyie yüz verilmemiştir. Sularda aynı âhenkle dolaşan gondolları ve köprüleri ile uzayıp giden kanalların havasını, hâlâ napoliten şarkılar doldurmaktadır.

Bir de Boğaziçi'ni düşününüz. O kanalların karanlık loş darlığına karşılık, mâvi, ferah bir su. Ufku kapayıp, gökyüzünü göstermeyen binâlar yerine, bahçeler, korular ve çiçekler; dâimâ yağmurlu, bulutlu, mağmum Venedik havası yerine, açık, berrak Boğaziçi semâsını koyunuz. Gondolların yerine, muhteşem kayıklarımızı, napoliten şarkılara karşılık da, bizim içli klâsik mûsikimizi ilâve ediniz. Meydana gelecek tablo, hem halkımızın, hele hele hem de yabancı turistlerin merak ve heyecânını çekecek bir manzara teşkil ederdi.

Tanrının bu lûtuflar olarak bizlere bahşettiği ve ecdâdın eserleri ile, bir gerdanlık gibi işleyerek, yurdun boğazına taktığı Boğaziçi, ne yazık ki yıllardanberi bakımsızlık, ilgisizlik ve daha kötüsü, insanların ticârî ihtirâsı yüzünden gittikçe bozulmakta, çirkinleşmekte, bu muhteşem gerdanlığın, nâdide incileri kopup parçalanmakta ve bir bir kaybolmaktadır. Yukarıdanberi kısaca anlattığımız kıyılardaki, o cânım yalılar, köşkler, yıkılmış, yakılmış; korular, bahçeler târûmâr edilmiş; muhitin rengine, şekline, zevkine hiç yakışmayan, uymayan sakil, kaba yapılar, görüşü kapatan hendesi şekilleriyle hem kıyıları hem de denizi bozmuşlardır. Yer yer fabrikalar kurulmuş, depolar tesis edilmiş, taş, kum, kömür, petrol, kereste, kimyevî maddeler için en güzel kıyılar bozulmuş, insafsızca yıkılmış, kazılmış, harâb edilmiştir. Çok uzağa gitmeğe ne hâcet! Daha geçen sene Çubuklu'da meydana gelen büyük infilâk ve yangın, bütün Boğaziçi halkına, günlerce korkulu saatler geçirtmiş ve yine bir çok güzelliklerin yok olmasına meydan vermiştir. Sonradan öğrenildi ki, yangın Belediye'ye âit patlayıcı kimyevî maddelerle dolu depolarda meydana gelmişti. Sanki bu maddeler başka yere konulmazmış gibi, getirilip güzel bahçeleri, koruları ve bülbülleri ile şöhrat yapan Çubuklu'ya yerleştirilmiştir.

Bu davranışlar için, yapılan şikâyetler çok eskiden başlamıştır. Çeşitli gazete ve dergilerde, Boğaziçi'ni gerçekten seven, anlayan kalemlerden çıkan bu şikâyetler, yukarıda da işâret

ettiğimiz gibi, büyük şâirimizin ifâdesiyle, ticârî ve sînâî ihtirasların tecâvüzleri karşısında tesirsiz kalmıştır.

Bu yolda ilk yazılar, ilk yakınmalar yine büyük şâirimiz Yahyâ Kemâl Beyatlı'dan geliyordu. Bir Boğaziçi âşıkı olan şâir, onun güzelliklerini, inceliklerini görüyor, biliyor, güzelliklerin kayboluşu, yıkılışı karşısında, târihî mîmârî binâ ve âbidelerimizi nasıl bir geleceğin beklediğini göstermeğe çalışıyordu. Şimdi 21.3.1922 târihinde, yâni bundan 55 sene kadar evvel, Tevhîd-i Efkâr Gazetesi'nde Tahassüsler başlığı ile yazdığı bâzı paragrafları berâber okuyalım:

«Dün Rumeli Hisarı rıhtımında yürürken Beykoz taraflarına hayretle baktım. Bir yanardağ peydâ olmuş, zifîrî dumanını, siyah Bâbil Kulesi gibi göğe çıkarıyor. Bir kayıkçıya sordum: Bu ne? Kayıkçı dedi ki: Gaz depoları yandı. İki gündenbergi isten göz gözü görmüyordu, kokudan tıklandık (...) Şimdi gördüğünüz bir şey değil, volkanı dün görmeliydiniz.»

Beyatlı orada, Théophile Gautier'nin Boğaziçi için Gökle toprak arasında dalgalanan en güzel hat budur, dediğini hatırlayarak, onun Boğaziçi'nden geçerken seyrettiği ziyâ oyunlarına bayıldığını, ciğerlerin, rüzgârların en lezîziyle dolduğunu ilâve ettikten sonra: «Bugün Türkler oradan, ağızlarını ve burunlarını mendil ile kapayarak geçiyor» diyor.

Yahyâ Kemâl daha sonraki paragraflarda, harb senelerinde (Birinci Dünyâ Harbi) Kandilli'nin, Alman vapurlarından denize düşen gaz tenekelerinin halk tarafından kapışılmasından doğan kargaşa esnâsında çıkan ateş ile yandığını anlattıktan sonra: «İki tarafı çiçek demeti gibi köyler, o köylerde küçücük çarşılar, ağaçlar altında kahveler, güzel dar yollar, hev'ü hevesin elinden çıkmış bir üslûpta yalılar, hâsılı zamandan başka, bir kimsenin ibdâ edemeyeceği bir güzellik, en ârif ve kâmil insanların canını sıkıyordu.» diyen şâir, bu canı sıkılan insanların orada asma köprüler, palas oteller istediklerini ilâve ettikten sonra, paragrafı «Her oturduğu yeri pisleyip başka yer arayan mahlûkların sevk-i tabîîleri bu ayardadır» diye kapatıyor.

Aynı yazıda, daha sonra: «Daha bir asır evvelin Boğaziçi kadar güzel bir deniz olan Haliç nerede? Devlet bahriye ile uğ-

raşmağa teşebbüs etti, İzmir Körfezi (İzmit Körfezi olabilir) göz önündeyken, tezgâhlarını boydan boya Haliç'e yerleştirdi. Orasını bir fabrika kanalına çevirdi. Sârî çirkinlik Kâğıthâne'ye doğru saldırdı. Şimdi Türk neş'esinin en güzel nümûnesi olan, Çağhyan mesâiresinden, dere boyunca dekovil hattı geçiyor. Buhar ve makina güzelliğini Haliç'e evvelâ biz tatbîk ettik, nümûnesi meydandadır. Medeniyet, daha büyük bir mik-yâsta, Boğaziçi'ne tatbîk edecek.»

«Boğaziçi, artık Boğaziçi değil Bakû'dan Batum'a gelen gaz borusunun mâbâdidir; depolar sâhilleri sardı» diyor ve Beyatlı bu yazısını şu güzel ve hazin cümle ile bitiriyor:

«Herhâlde yine frenk ressamaları, XVIII. asır ressamlarının çizdiği Boğaziçi manzaraları gelecek nesillere diyecek ki: Bu sâhillerde antrepolardan evvel bir cennet vardı.»

Büyük şâir daha bir çok yazılarda bu mevzûa dokunmuş, şikâyet etmiş, alâkalıları uyandırmak istemiştir. Ama, 50-60 sene sonra, bu gün, işte görüyoruz ki, bunların hiç bir fâidesi olmamıştır. Aksine ticârî ve sînâî ihtiras, tıpkı vücûdu saran kanser gibi, güzelliklerin eteğinden yapışmış, onları yeyip bitirmeye başlamıştır. Burada şunu da ilâve etmek gerekiyor ki, Yahyâ Kemâl güzelliği bozulur diye, Boğaz'dan asma köprü'nün bile geçtiğini istemiyordu. Nitekim, 6.2.1935 târihinde vilâyette yapılan bir toplantıda, İstanbul'un îmarî mevzûunda konuşurken «İltizâm olunursa, Boğaziçi altından tünel geçer. İnşâallah köprü geçmez, temennî etmem» demiştir.

Boğaziçi cennetinin ve medeniyetinin ikinci âşığı, mutlaka Abdülhâk Şinâsi Hisar'dır. Kendi husûsî âlemi, üslûbu ve düşüncesiyle, hiç şüphesiz bize, bir Boğaziçi destanı bırakan san'atkâr, içli, renkli eserlerinde Boğaziçi'nin gittikçe kayboluşu karşısında, bir hayli şikâyetle bulunmuştur.

Daha sonraları, bu mevzûda gazete ve dergilerde birçok yazılar yer almıştır. En son olarak Prof. Beynun Akyavaş, Prof. Doğan Kuban, Burhan Arpad, Prof. Feridun Akozan gibi kıymetli ve yetkili kalemlerden bilgi, görüş ve tavsiyeler okumuş bulunuyoruz. Bu yazılarda eski milli kültür ve medeniyetimizin ne yolda korunacağı hakkında, gerçek irşadlar vardır.

Bütün bu neşriyat ve evvelendenberi devâm eden şikâyetle-

rin pek de boşuna olmadığını, son yıllarda bu yolda, bâzı resmî gayret ve çalışmaların da yapılmış ve yapılmakta olduğunu memnûniyetle görüyoruz.

Turizm Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Türkiye Anıt Çevre ve Turizm Değerlerini Koruma Vakfı'ndan başka, 5805 sayılı kânunla Gayri Menkûl Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu teşekkül etmiş, 1719 sayılı kânunla da kurulun yetkileri genişletilmiştir. Bu kurul 1974 yılında çok yerinde bir görüşle verdiği bir kararla, bütün Boğaziçi'ni korunması gereken sâha olarak kabûl etmiştir.

Karar vermek başka, icrâat daha başkadır. Karârın teferuâtını bilmiyoruz. Bu karar, hızla gelişen zevksiz, eski milli eserlerimizle uyuşmadığı yüzde yüz olan beton salgınını durdurabilecek midir? Yine bu karar yukarıda sayılan ve Boğaziçi'ne bir ur gibi yapışan fabrika ve depoların, kaldırılmasını ve yenilerinin yapılmamasını sağlayabilecek midir?

Bu icrâatın bilhassa mâlî yönden çok külfetli bir dâvâ olduğunu da herkes biliyor. Ancak bu mahzûrun izâlesinin, bâzı yabancı örneklere bakarak mümkün olduğu söylenebilir. İngiltere, İskoçya, Almanya ve Avusturya'da sürdürülen, eski mîmarî eserlerin restorasyonu yolu bize bu kanâatı vermektedir. Bu hususta, bilhassa İskoçya Ulusal Vakfı'nın yaptığı gibi, bir döner sermâye ile, eski târihî binâlar alınır, yapılındaki ruh gözönünde tutularak restore edilir, tekrar satılmamak, lüzumsuz ilâve yapılmamak, iyi korunmak şartı ile, devlete, meraklısına veyâ belediyelere satılabilir. Bu tarzda hareket mâlî zorluğu mümkün mertebe önleyeceği için, restorasyon ve kurtarma işi, daha kolaylıkla yapılabilir.

Son olarak bir noktaya daha işâret etmek lâzım geliyor. Bu koruma işini yüklenen hey'etler, vakıf tesisleri, eski bir gayrimenkûlun korunmasına karar alırken, pek tabîî olarak mîmar, mühendis, şehircilik mütehassısı gibi teknik personelin fikir, görüş ve kanâatlerinden faydalanmaktadır. Bu, şüphesiz mecburî ve lüzumlu bir davranıştır. Ancak kanâatimizce, sâdece teknik bir görüşle, bir eski eserin tek olarak restorasyonu, ona eski havasını vermeğe, kâfi gelemeyecektir. O binâ, kendini çeviren, ona bir iklim, bir renk veren çevresiyle berâber kurtar-

rılmalıdır. Meselâ bahçesi, bahçe duvarı, parmaklıkları, ağaçları, önünden arkasından geçen küçük yolları, zamanla etrâfına kondurulmuş setleri, kameriyeleri, havuzları v.s. gibi, bütününden ayrılmayan parçaları ile berâber düşünölmelidir. Bu bakımdan da, Boğaziçi'ni iyi bilen ediblerimizin eserlerinden, ressamlarımızın tablolarından yararlanmalıdır. Bir misâl olmak üzere Abdölhak Şinâsi Hisar'ın Boğaziçi Yalıları isimli eserinden şu paragrafı sunuyoruz:

«Her iki sâhilde, bâzan deniz kenarından değil de, yalıların arka taraflarından geçen son derece eski bir yol üzerinde, hiç bozulmadan, yapıldıkları gibi kalmış, sâdece fikirle, ruhla değil, âdetâ elle tutulacak kadar eski zamâna âit öyle evler, köşkler, mescidler, tekkeler ve mezarlıklar vardı ki, bunlar hep berâber göröldükleri zaman en kıymetli bir manzara, hüviyet, ruh, târih teşkil ederlerdi. Bunlar, insanın, vitrinler altında saklamak istediğı müzelik eşyâlar gibi, bir daha bulunmaz birer bedîa idi. Ne yazık ki, bir «Muhâfazâ-i Âsâr-i Atîka» müessesesinin yokluğu ve belediyenin kıymet bilmezliğı, hissizliğı yüzünden, bu geçmiş zaman yalılarının büyük bir kısmı, bir parçası olsun muhâfaza edilmeden tahrîb edildi. Bir târih hazînesi kayboldu.»

Bu bakımdan bu heyetlere sâdece teknik yardımcılardan değil, daha ziyâde târihî kıymetlerimizi estetiğıyle bilen, havasını duyan, o semte, o noktaya, o binâya renk veren kısaca oraya eski iklimini getirecek husûsâtı takdîr edebilecek, Yahyâ Kemâl Beyatlı, Abdölhak Şinâsi Hisar, Ahmed Hamdi Tanpınar gibi merhum edib ve meselâ Hoca Ali Rızâ Bey gibi ressamlarımızın eserlerinden, hâlen yaşayan san'atkârlarımızın görüş, duygu ve zevklerinden istifâde edilmelidir.

Yukarıdanberi anlatmağa çalıştığımız hususlar gösteriyor ki, artık pek azı elimizde kalmış millî kültür ve hattâ medeniyetimizin yâdigârlarını korumak için, büyük bir hız, gayret ve coşkunlukla çalışmamız îcâb etmektedir. Murassâ bir gerdanlık olan Boğaziçi'mizin, bu inciler incisinin tâneleri dağılmış, parçalanmış, bir çokları ateşle kazma ile yakılmış, ezilmiştir. Geride kalan bir kaç tânesinden yeni bir dizi yapabilmek için. dikkatli bir kuyumcu gibi, göz nûru dökmeliyiz.

- KİTAPLAR -

Cevdet Paşa'nın Cem'iyet ve Devlet Görüşü, Dr. Ümid Meriç, Ötüken Yayınevi, Yayın Nu. 98, Kültür Serisi: 9, İstanbul, 1975, 160 sahife, 10.— TL.

Yazar, eserin gâyesini ve meydana geliş şeklini, **Önsöz**'de şöyle belirtir: «Cevdet Paşa'nın cem'iyet ve devlet hakkındaki içtimâî görüşlerini tesbit eden bir araştırmadır. Cevdet Paşa, fikirlerini belli konular etrafında toplamamış, onları binlerce sahifelik eserine gelişigüzel serpiştirmiştir. Teferruâta âit bir telkin veya tefsir, en ciddi bir izahla yanyana, içiçedir. Bu itibarla Cevdet Paşa'nın eserlerinden alınan geniş notlar, belli başlıklar altında fişlenmiş, sonra bunlardan kendi içlerinde sistemli bütünler meydana getirilmeğe çalışılmıştır. Cevdet Paşa okunurken olaylar bir kenâra bırakılarak, sadece içtimâî görüşler derlenmek istenmiştir. Bir kelime ile araştırma, târih ile sosyolojinin kavuşma noktasında yer almıştır.»

Cevdet Paşa'dan evvel, **İslâm Dünyasında ve Avrupa'da Târih** ilminin nasıl bir gelişme içinde bulunduğuna dâir kısa bilgilerin, **İbn Haldun ve Cevdet Paşa'nın** müşterek yönlerinin, **Cevdet Paşa'nın Kaynakları'nın** ve **Târih Anlayışı'nın Giriş**'te açıklandığını görmektediriz.

İçtimâî Bir Tipolojiye Doğru, İçtimâî Mukâvele, İş Bölümü, Medeniyetin İki Mânası, Seyyal Bir Mefhum: Asabiyet, Tavırlar Nazariyesi, Târihde Devlet Adamının Rolü gibi başlıkların yer aldığı **Birinci Bölüm**'de, Cevdet Paşa'nın cemiyet, devlet ve medeniyet ile ilgili nazari görüşleri incelenmiştir.

İki Medeniyetin Mukâyesesi ismini taşıyan **İkinci Bölüm**, Asya ile Avrupa'nın ve Osmanlı Devleti ile Avrupa devletlerinin târihinin eserinden derlenmiş bir mukâyesesidir. İki kısımdan müteşek-

kildir: I) Asya'dan Avrupa'ya: A) Medeniyetin Şartları, B) Kıt'alar Arasında Devredilen Bilgi Mirâsı. II) Avrupa Devletleriyle Osmanlı Medeniyetinin Mukâyesesi: A) Rûhânî ile Cismânî, B) İctimâî Sınıflar, C) Gayret-i Diniyye mi, Gayret-i Vataniyye mi? D) Komünizm, Sosyalizm ve Nihilizm Mezhepleri, E) İhtilâllerin Vatanı: Avrupa, F) Kavmiyet Maddesi, G) Kânûn-ı Esâsî.

Cevdet Paşa'nın, bir «müesseseler târihçisi» olarak Osmanlı Devleti ve onun içtimâî müesseselerini konu alan tahlil ve terkipleri Üçüncü Bölüm'ü meydana getirir. Osmanlı Devleti'nde Müesseseler başlıklı bu bölümde üç kısım vardır: I) Bir Saatin Çarkları: A) Mülki Teşkilât, B) Adli (İlmî) Teşkilât, C) Askerî Teşkilât, D) Tebâ-yı Şâhâne. II) Nizâmın Bozulması: A) İdârî Teşkilâtın Bozulması, B) İlmî Teşkilâtın Bozulması, C) Askerî Teşkilâtın Bozulması, D) Tebaa'daki Çözülüş, III) Çağın İcâpları: A) Önce Ülkenin İmârı, B) Yeni Bir Dünyâda Yeni Bir Dış Politika, C) «Tecdid-i Usûl» Zarûreti, D) «Emânetleri Ehline Tevdî Ediniz».

Yazar, çalışmasının tesbîtime imkân veren hükümleri Sonuç'ta sekiz madde hâlinde toplanmıştır. Tafsilen açıklanan bu hükümleri, merhum Yahyâ Kemâl'in şu sözlerinde derli toplu olarak görmek mümkündür:

«Cevdet Paşa, Osmanlı Devleti'nin 1774'den beri, harbini ve sulhunu, intizâmını ve ihtilâlini, idâresini ve siyâsetini, dâimâ resmî ve gayri resmî vesîkâlardan edinilmiş bir düşünüşle, hevâ vü heveslere kapılmaksızın tasvîr eden bir müverrih olarak, bizde, ciddiyetin nâdir bir timsâlidir. Açılmış harblerin zâhiri tarafına bakmaz ve ledünniyâtını kurcalar; akdedilmiş musâlahalarımızı da müzâkere edenlerin dirâyetini ölçer ve kararlarını zemin ve zamânın şerâitiyle tartar ve hükmünü öyle verir: azil veyâ katledilmiş insanların uğramış oldukları hükümleri bir daha gözden geçirir. Hiç coşkun değildir, lâkin körü körüne mutî olmaktan uzaktır. Milleti ve milletirferdlerini devlete fedâ etmez ve müdâfaa etmeğe koyulur, lâkin devleti sokak ihtilâlinin karşısında üstün tutar. Velhâsıl bu müverrihi Fransızların Thiers'i ayarında, mükemmel bir devlet adamı saymak için eserini iyi okumak kâfidir.»

Osmanlı Devleti ne idi, ne oldu, neden? Asırlar boyu hüküm süren ve Müslim - gayri Müslim bütün tebâsını huzur ve refah içinde yaşatan bir devlet, nasıl oldu da yok oluverdi? Daha uzun zaman yaşayabilir miydi? Avrupa Devletleri ile Osmanlı Devleti'nin yapı farklılıkları nelerdir? Feodalite, içtimâî sınıflar, ihtilâller, sosyalizm, komünizm, nihilizm gibi günümüzde de tartışması sona ermeyen konularda bir Osmanlı devlet adamı neler düşünüyordu?

Bütün bu soruların cevaplarını açıklayan eserin, bilhassa genç okuyucular için faydalı ve düşündürücü olacağına inanıyor ve Dr. Ümid Meriç'i tebrik ediyoruz.

Dr. Ahmed Çelebi, *İslâm'da Eğitim, Öğretim Târihi*, Çeviren: Ali Yardım, İst., 1976, Damla Yayınevi, Tarih Serisi, Nu. 2, 488 sayfa, 40.— TL.

Bu kitabı tanıtmaya başlamadan önce, Damla Yayınevi'nin kuruluşundan günümüzdeki neşir hayatımıza kazandırdığı değerli kitaplardan ve çalışmalardan kısaca bahsedeceğiz.

Damla Yayınevi, çalışmalarını hâlen yedi seri üzerinden yürütmektedir: *Tarih, Edebî Eserler, Edebî Romanlar, Çocuk Kitapları Cingöz, Çocuk Kitapları ABC, Çocuk Kitapları Serisi* (Cildli, renkli, resimli ve Yardımcı Ders Kitapları bu serilerin başlıcalarıdır. *Türk Târihinde Osmanlı Asırları*, Sâmîha Ayverdi'nin üç cildlik târihi bir eseridir. Yine aynı müellifenin, *Mâbedde Bir Gece'si* edebî bir te'lif-tir. Yayınevi'nin Edebî Romanları'nı şöyle sıralayabiliriz: *Mesihpaşa İmamı ve Yolcu Nereye Gidiyorsun*, Sâmîha Ayverdi; *Kreçetovka İstasyonu ve Dâvâ Uğruna*, Aleksander Soljenitsın; *Çakıl Taşları*, H. Basri Bilgin; *Hayat Çıkmazı*, Şeyh Hamidu Kan, Ter. İsmet Topaloğlu.

Türk çocuğunun kütüphânesindeki derin bir boşluğu dolduracak, temiz ve düzgün bir baskı tekniği ile hazırlanmış, cildli, renkli, resimli ve ofset kapaklı, hepsi birbirinden güzel çocuk hikâyeleri, mezkûr yayınevinin neşriyatına ayrı bir renk ve canlılık katmıştır. Memleketimizde, çocuk edebiyâtı gibi bâkîr olan böyle bir sâhada yapmış olduğu önemli hamleden dolayıdır ki, yayınevinin çalışmaları hakkında kısa da olsa bilgiler vermekte kendimizi sorumlu hissettik. *Çocuk Kitapları Cingöz Serisi*'nde şu hikâyeler bulunmaktadır: Ömer Seyfeddin'in: *Yörük Hocayla Kızı, Bir Çocuk Aleko ve Primo Türk Çocuğu*; Peyâmî Safa'nın: *Elmaslar İçinde, Tiyatro Baskını, Esrarlı Köşk ve Mişonun Definesi*; Kemâlettin Tuğcu'nun: *Annelerin Çilesi, Dağdaki Yabancı, Sokak Köpeği, Küçük Serseri, Şeytan Çocuk, Yılanlı Bağ, Bu Çocuk Kimin ve Cambazın Kızı*; Mehmet Önder, Çocuklara Mevlânâ'dan Hikâyeler; Şişedeki Cin, Çev. Rıza Akdemir. *Çocuk Kitapları ABC Serisi*'nde: *Pembe İnci, Veli'nin Öküzü, Hazine Adası, Cinfili, Haylaz Bülent, Mormorik, Keloğan, Altın Sakallı Balık, İyi Yürekli Kardeş, İsmet'in Kismeti, Guguk Kuşu ve Elmas Balta* bulunmaktadır. *Çocuk Kitapları Serisi*'ndeki hikâyeler şunlardır: *Amerika'da Bir Türk Çocuğu, Bir Varmış Bir Yokmuş, Küçük Alp'in Yıldızı*, Peyâmî Safa; *Cesur Kız, Rıza Akdemir; Laklak, Ben Kırmadım, Fahrünnisa Elmalı; Gül Baba, Nureddin Gülden; Okumak İstiyorum, Selma Mine*. Bu üç serideki hikâyelerin herbiri, okuyan çocuğu, mânevî ve millî açıdan tamâmen doyurucu ve öğretici nitelik taşımaktadır.

İmam-Hatib Liseleri için: *Kur'an Dersleri* (Orta 1, 2, 3), M. Ali Sarı; Lise-Dengi Okullar ve Yüksek Okullar için: *Avrupa'da ve Bizde Yazar ve Eserleriyle Edebiyat Akımları* (üç cild), H. Fethi Göz-

ler. Bu eserler de, **Yardımcı Ders Kitapları Serisi**'ndendir. Ayrıca Dr. Ağâh Oktay Güner, **İsraf Ekonomisi ve Kapitalizm, Marksizm ve İslâm** (İkinci baskı); Dr. Saim Sakaoğlu, **101 Anadolu Efsânesi**; ve Dr. Ahmed Çelebi, Tercüme Ali Yardım, **İslâm'da Eğitim, Öğretim Târîhi** isimli eserler de Damla Yayınevi'nindir. Biz bu sonuncu eser üzerinde durup, onu tanıtmaya çalışacağız.

Eser, Kâhire Üniversitesi İslâm Medeniyeti Târîhi Öğretim Üyesi, Mısırlı âlim Dr. Ahmed Çelebi'nin, **Târîhu't-Terbiyeti'l-İslâmiyye** isimli kitabının, Arapça nüshasının birinci baskısından (Beyrut, 1954) yapılmış bir tercümedir. Başlangıçtan Hicrî VI./Milâdî XIII. asra kadarki İslâm Eğitim ve Öğretim Târîhi'ni inceleyen eser, Dr. A. Çelebi tarafından Cambridge Üniversitesi'nde «doktora tezi» olarak hazırlanmıştır. Aslı İngilizce olup, **History of Muslim Education** adı altında ilk defâ 1954 senesinde Beyrut'ta basılmıştır. Aynı yıl yazar, birçok ilâve, çıkarma ve tashihlerle eseri tekrar elden geçirerek Arap dili ile de neşretmiştir.

Mütercimın Önsözü ile başlayan eser, müellife âit **Önsöz**'den sonra, Cambridge Üniv. İslâm Araştırmaları Profesörü A. J. Arberry'nin **Eser Hakkında** başlıklı yazısı ile devâm etmekte ve **Arapça Baskının Önsözü**'nü müteâkip **Giriş**'ten sonra konuya geçilmektedir. A. J. Arberry, yazısında eserin önemini şöyle belirtmektedir :

«İslâm'ın, beşeriyet âlemine karşı, insanı hayran bırakan ve insanda minnet duygusu uyandıran güzel hizmetleri vardır. Elimizde, müslümanların; tekniğin, edebiyâtın, ilimlerin ve devlet idâresinin terakkisi yolunda yaptıkları hizmetleri dile getiren sayısız eserler mevcuttur. Gâyet açıktır ki, şâyet müslümanlar, öğrenim ve öğretime karşı aşırı derecede bir ilgi duymamış olsalardı, bu yüce ilmi hedeflere ulaşmayı gerçekleştiremezlerdi. Uzun târihi içerisinde İslâm topluluğunun mümeyyiz vasfı olan bu hırs, erkeği ile, kadını ile, onları Peygamber'in çağrısına kulak vermeğe sürüklemiştir; «İlmi, Çin'de bile olsa tahsil ediniz.»

Bu yüzden öğretim müesseseleri ve oralarda cârî olan nizâmın incelenmesi son derece önemli ve oldukça değerli bir iştir. Bu kitapta, dostum ve eski talebem Dr. Ahmed Çelebi, bu konudaki araştırma ve incelemelerinin neticesini sunmaktadır. Her okuyucu benimle aynı fikri paylaşacaktır ki, bu araştırmanın temelleri son derece sağlam ve o, bütün mükemmelliği ile başarılı bir çalışmadır. Nitekim araştırmacı, çalışmasını ortaya koyarken, müteaddit temel kaynaklara ve özellikle Avrupa devletlerine ve Orta Şark ülkelerine yapmış olduğu ilmi yolculuklar sırasında okuma imkânını elde ettiği çok sayıda yazma mecmûalara dayanmıştır. Yakînen biliyorum ki, Dr. Çelebi, bu kaynakların seçiminde onların tedkikinde ve onlardan yararlanmada, dikkatli bir araştırmacıda bulunması gereken sabır, derinlik, ihâta, aşk ve şevk, mes'elelerin özüne nüfuz, açıklık, ifâde düz-

günlüğü ve akıcı üslup gibi nitelikleri tamamen şahsında toplamıştır. Bütün bu özellikleri ile eser, — çekiciliği ve akıcılığı bir tarafa — İslâm araştırmalarının zarûrî bir boşluğunu doldurmuştur.» (S. 12; 13).

Kitabın Birinci Bölüm'ünü, Öğretim Yerleri teşkil eder. Burada sırayla şu konular yer almıştır: 1) Medreselerin Açılmasından Önceki Öğretim Yerleri: A) Küttâb: Okuma - Yazma Öğretimi Yapan Mektepler, B) Kur'ân ve İslâm Dini Esaslarının Öğretildiği Mektepler, C) Saraylarda İlköğretim, D) Kitapçı Dükkânları, E) Ulemâ Evleri, F) Edebiyat Salonları, G) Bâdiye (Çöl), H) Mescid; II) Medreseler: A) İslâm Âleminde Medreselerin Doğuşu, B) Nizâmü'l-Mülk'ün Medreseleri, C) Nureddin Zengin'in Medreseleri, D) Eyyûbiler Devrinin Medreseleri.

Kütüphâneler, eserin İkinci Bölüm'ü olup, şu kısımları içine almaktadır: A) Kütüphâneler ve Öğretim, B) Kitâbın Edebî Kıymeti, C) Kütüphânelerin Edebî Kıymeti, D) Kütüphâne Binâları ve Tanzimi, E) Fihristler (Kataloglar), F) Ödünç Kitap Verme, G) Kütüphâne Personeli: 1) Hâzin (Kütüphâne Müdürü), 2) Mütercimler, 3) Müstensihler, 4) Mücellidler, 5) Münâviller, H) Kütüphânelerin Mâlî Durumu, I) Kütüphânelerin Çeşitleri: 1) Umûmî Kütüphâneler, 2) Yarı Umûmî Kütüphâneler, 3) Husûsî Kütüphâneler.

Hükûmet-Müderris Münâsebetleri, Müderrislerin İctimâî Seviyeleri, Müderrislerin Mâlî Durumu, Nizâmiye Medreseleri Müderrisleri, Muîdler (Asistanlar), Müderrislerin Karakteri ve Vecibeleri, İcâzet-nâmeler (Diplomalar), Cezâlar, Bahşîş ve Mükâfaatlar, Müderrislerin Kıyâfetleri, Öğretmen Sendikası gibi konular, Müderrisler başlığı altında Üçüncü Bölüm'de yer almıştır.

Dördüncü Bölüm Talebeler'den bahseder. İslâm ve Öğretim, Bâzı İslâm Feylesoflarına Göre Çocukların Eğitimi, Öğretimde Fırsat Eşitliği, Talebelerin Kâbiliyetlerine Göre Yönetilmesi, Öğrenim Yaşı, Sınıf veya Halkada Talebe Sayısı, Kafa ve Vücûd, Talebelerin Karakteri ve Ödevleri, Talebenin Talebe ile Münâsebeti, Talebelerin İlim Tahsili Uğrındaki Çabaları, İlim Tahsili İçin Yapılan Yolculuklar, Kadın'ın Öğretimi, Kadın'ın Meşgûl Olduğu Sâhalar gibi mevzûlar bu bölümün kısımlarıdır.

İlmi Himâye Edenler ve İlim Müesseselerindeki Sistemin Felsefesi eserin Beşinci Bölüm'üdür. Burada sırayla: İlim Müesseselerinin Kurucuları, Öğretim Vakıfları, Mısır'da Öğretim Vakıfları, Öğretim Halakası, Öğretim Kademeleri, Medreselerde Yatılı Sistem başlıklarıyla konular, teferruatlı olarak işlenmiştir.

Eserin son bölümü, Mısır'da İsmâiliyye Mezhebi başlığı altında üç kısma ayrılır: I) İsmâîlîler'in İnançları; II) Fâtîmîler'in Mezheplerini Yayma Çabaları: A) Öğretim Halakaları Vâsıtasıyla, B) İsmâîliye Mezhebi Hizmetinde Şiir, C) Belirli Münâsebetlerle Yapılan İhtifâller, D) Vazifelerin İsmâîlîler'e verilmesi; III) Mısırlılar ve İsmâîliye Mezhebi.

Bibliyografya'ya alınan kaynaklar, kitabın dipnotlarında gösterilen eserlerdir. Kaynaklar: 1) Yazmalar ve Fotokopiler, 2) Matbû Arapça Eserler, 3) Matbâ Yabancı Dil Kaynaklar, 4) Ansiklopediler, 5) Süreli Yayınlar, 6) Vesikalar ve Müellifi Bilinmeyen Eserler, 7) Dipnotta gösterilip de Bibliyografya'ya Alınmayanlar — Bibliyografya listesi tanzim edilirken yazarın gözünden kaçtığı anlaşılan bu eserler, kitabın dipnotları ile karşılaştırılarak mütercim tarafından tesbit edilmiştir. — olmak üzere, yedi kısımda mütalaa edilmiştir. Okuyucuya, aradığını hemen bulabilmesi ve ona yardımcı olabilmek düşüncesiyle, üç türlü **İndeks** hazırlanmıştır: **Şahıs İsimleri, Kitap İsimleri ve Yer, Memleket, Kavim, Kabile, Mezhep, Müessese İsimleri ve Terimler İndeksi.**

Üniversite çevrelerine olduğu kadar, okuma ve öğrenme aşkı gün geçtikçe artıp seviye kazanan halkımıza da hitâb edecek durumda olan eser, muhtevâsının özelliği ile İslâm araştırmalarında eksikliği dâimâ duyulan bir boşluğu doldurmıştır. Türkçe'mizde, belki kendi sâhasının ilk ciddî ve ilmi eseri olacağını söyleyebileceğimiz bu değerli kitabı, Arapça ve İngilizce baskılarını karşılaştırarak ve yazarın kullandığı kaynakları da gözden geçirerek güzel bir Türkçe ile irfân hayâtımıza kazandıran, Sayın Ali Yardım'ı tebrik eder, çalışmalarında başarılar dileriz.

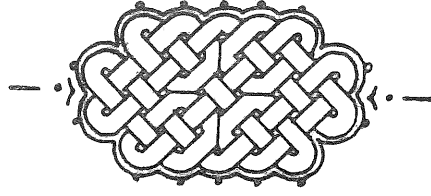
Ankara — 15 Şubat, 1977

Münir ATALAR

KUBBEALTI AKADEMİK SEMİNERLERİ

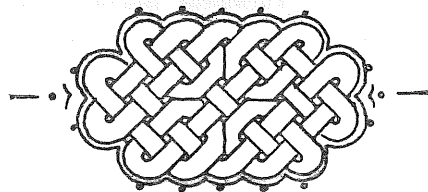
Nisan 1977 Programı

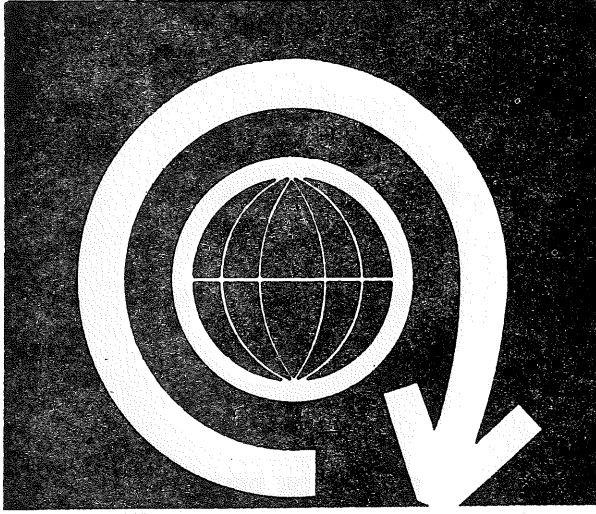
- 1 Nisan Cuma : Prof. Dr. Fâruk Sümer
**Şah İsmâil'den Sonraki Devirde
Türk-İran Kültür Münâsebetleri**
- 5 Nisan Salı : Ressam Mahmud Cûda
Resim San'atında Yenilik Cereyanları
- 8 Nisan Cuma : Prof. Dr. Ömer Fâruk Akün
Lugatsız Türkçe
- 12 Nisan Salı : Ergun Göze
Peyâmi Safa — Nâzım Hikmet Kavgası
- 15 Nisan Cuma : Prof. Dr. Ömer Fâruk Akün
Dinleyici Suâllerine Cevaplar
- 19 Nisan Salı : Prof. Dr. Semâvî Eyice
**Mimar Fossati'nin Ayasofya Tâmiri
ve İstanbul'daki Faâliyeti**
- 26 Nisan Salı : Prof. Dr. Nihad Çetin
Klâsik Arapça ve Bugünkü Mes'eleleri
- 29 Nisan Cuma : Doç. Dr. Mehmed Eröz
Türklerde Sosyal Tabakalaşma

ÜLKER BİSKÜVİLERİ FABRİKASI

*Milli kültürümüze hizmet
eden müesseselere yardım
etmekle iftihar duyar.*

Türkiyede ve bütün dünyada

İhracat ve ithalât işlemlerinizi,
döviz, mevduat ve kredi hesaplarınız
ve diğer bütün bankacılık işleriniz için
Akbank'ı tercih ediniz.

Akbank, bütün dünyadaki birinci sınıf muhabirleri
ile işbirliği yapmak suretiyle emrinizdedir.

AKBANK

BAHA MATBAASI

MIXER DİZGİ MAKİNASI

VE

Baskı Makinaları ile

TEK ve ÇOK RENKLİ

TİPO ve OFSET

HER TÜRLÜ LÜGAT ve DÜZ KİTAPLAR — MECMUA

KATALOG — TAKVİM — POSTER — PANKART

BİL'ÜMUM EVRAKI MATBUA İÇİN

Emrinizdedir

Sultanahmet, Ticarethane Sokak, No: 35 — İstanbul

☎ : 27 32 44